

Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích

Teologická fakulta

Katedra teologických věd

Diplomová práce

Pedagogické myšlení Jana Valeriána Jirsíka v letech

1826-1843

Vedoucí práce: doc. ThDr. Rudolf Svoboda, Th.D.

Autor práce: Bc. Radka Novotná

Studijní obor: Pedagogika volného času (prezenční forma)

Ročník: 2

2014

Diplomová práce v nezkrácené podobě

Prohlašuji, že svoji diplomovou práci jsem vypracovala samostatně pouze s použitím pramenů a literatury uvedené v seznamu citované literatury. Prohlašuji, že, v souladu s § 47b zákona č. 111/1998 Sb. v platném znění, souhlasím se zveřejněním své diplomové práce, a to v nezkrácené podobě (v úpravě vzniklé vypuštěním vyznačených částí archivovaných Teologickou fakultou) elektronickou cestou ve veřejně přístupné části databáze STAG provozované Jihočeskou univerzitou v Českých Budějovicích na jejích internetových stránkách, a to se zachováním mého autorského práva k odevzdanému textu této kvalifikační práce. Souhlasím dále s tím, aby toutéž elektronickou cestou byly v souladu s uvedeným ustanovením zákona č. 111/1998 Sb. zveřejněny posudky školitele a oponentů práce i záznam o průběhu a výsledku obhajoby kvalifikační práce. Rovněž souhlasím s porovnáním textu mé kvalifikační práce s databází kvalifikačních prací Theses.cz provozovanou Národním registrem vysokoškolských kvalifikačních prací a systémem na odhalování plagiátů.

Dne 15. 3. 2014

.....

Podpis studenta

Poděkování

Tímto děkuji vedoucímu diplomové práce doc. ThDr. Rudolfu Svobodovi Th.D. za cenné rady, připomínky a metodické vedení práce.

Dále děkuji své rodině a Ing. Petru Svačinovi za podporu ve všech ohledech.

Obsah

ÚVOD	6
1. DUCHOVNÍ A SPOLEČENSKÉ MILIEU JANA VALERIÁNA JIRSÍKA V ČASE PŘED JEHO BISKUPSKÝM PŮSOBENÍM (1798-1851)	9
1.1 UVEDENÍ DO PROBLEMATIKY	9
1.2 STRUČNĚ K TÉMATU OSVÍCENSTVÍ A JEHO ROZVOJI V EVROPĚ.....	9
1.3 SPECIFIKA VNÍMÁNÍ OSVÍCENSTVÍ VE STŘEDOEVRPSKÉM PROSTROU A JEJICH REFLEXE	17
2. VZDĚLÁVÁNÍ V HABSBUŘSKÉ MONARCHII V DRUHÉ POLOVINĚ 18. A PRVNÍ POLOVINĚ 19. STOLETÍ	22
2.1 IDEOVÁ VÝCHODISKA	22
2.2 VZDĚLÁVÁNÍ V HABSBUŘSKÉ MONARCHII OD POLOVINY 17. STOLETÍ DO DOBY TEREZIÁNSKÝCH REFORM	23
2.3 VZDĚLÁVÁNÍ V DOBĚ VLÁDY MARIE TEREZIE, JOSEFA I. A LEOPOLDA I. (1740-1792)	23
2.4 VZDĚLÁVÁNÍ V HABSBUŘSKÉ MONARCHII V LETECH 1792-1848.....	29
3. JAN VALERIÁN JIRSÍK V LETECH 1798-1851	32
3.1 STRUČNĚ K JIRSÍKOVU ŽIVOTU DO POČÁTKU JEHO BISKUPSKÉHO PŮSOBENÍ	32
3.2 JAN VALERIÁN JIRSÍK V DOSAVADNÍCH VÝZKUMECH	35
4. JIRSÍKOVO PEDAGOGICKÉ MYŠLENÍ	38
4.1 JIRSÍKOVY PŘÍSPĚVKY V ČASOPISE PRO KATOLICKÉ DUCHOVENSTVO	38
4.2 JIRSÍKOVO ŠKOLA NEDĚLNÍ A DALŠÍ DÍLA	49
4.3 JIRSÍKOVY INSPIRACE A ZAŘAZENÍ DO DUCHOVNÍCH PROUDŮ	53
ZÁVĚR	59

SEZNAM POUŽITÝCH ZDROJŮ	63
ABSTRAKT	70

ÚVOD

Jan Valerián Jirsík byl význačný teolog, biskup, národní buditel, či spisovatel a bezpochyby bychom ho mohli zařadit mezi jednu z nejvýznamnějších postav českého náboženského života 19. století. Neméně známá byla jeho péče o české školství - ať už se jedná o zakladatelskou, či spoluzakladatelskou činnost, z doby jeho biskupského působení nebo o jeho pedagogické názory a literární tvorbu, z doby, než se stal biskupem. Tato diplomová práce bude věnována právě pedagogickému myšlení Jana Valeriána Jirsíka, a to konkrétně v letech 1826-1843, kdy je možné nalézt nejvíce názorů a myšlenek vztahujících se k výchově a vzdělávání. Po roce 1843 byl Jirsík pravděpodobně příliš zaměstnán teologickou činností, a tak se k pedagogickým tématům již v podstatě vůbec nevyjadřoval. Tématu mé diplomové práce se zatím prakticky nikdo nevěnoval.

Právě ona jakási literární mezera v tématopedagogického myšlení Jana Valeriána Jirsíka byla hlavním motivem pro výběr tohoto zaměření práce. Doufám, že vyplnění této mezery bude zejména pro jihočeskou historiografii alespoň malým přínosem.

Obecným cílem této závěrečné práce je prozkoumání tvorby Jana Valeriána Jirsíka a představení pedagogických názorů a myšlenek, obsažených v jeho literatuře. Tyto zjištěné myšlenky a názory budou zpracovány a zařazeny do kontextu dobového myšlení. Práce také bude usilovat o porovnání stylu pedagogického myšlení Jirsíka se styly dalších autorů, u kterých se dle prostudované literatury Jirsík mohl inspirovat.

Záměrem je také zjistit, jestli se Jirsíkův způsob pedagogického myšlení nějak výrazně lišil od trendu pedagogického myšlení převládajícího v době, ve které Jirsík žil a tvořil. Ke splnění výše stanovených cílů je třeba podrobného nastudování literatury, popisující konec osmnáctého a první polovinu devatenáctého století v habsburské monarchii. Zejména tedy zjistit stav školství v této době a duchovní klima, které Jirsíka obklopovalo a zajisté i ovlivňovalo. Bylo třeba se zorientovat v duchovním proudu osvícenství a jeho různých pojetí, ale i objasnit vývoj a důsledky církevně-politického systému josefinismu. Pro objasnění této problematiky je snaha o nastudování co nejširšího literárního spektra a vidění této problematiky z více úhlů, pochopení společenských a kulturních souvislostí. Při zorientování se v době

osvícenství mi nejvíce posloužil sborník od Lormana a Tinkové a dále knihy od Rudolfa Svobody. Tato a samozřejmě i ostatní použitá literatura je uvedena v závěrečném seznamu literatury. Využita jsou v práci také díla, která popisují Jirsíkův život. Tase ovšem zdají být nedostačující. Teoretický základ práce tvoří tištěné zdroje z jednotlivých odborných oblastí. Jako hlavní prameny práce poslouží přirozeně Jirsíkovo dílo. Zkoumání všech jeho knižních příspěvkův Časopise pro katolické duchovenstvo je základem pro nalezení zmínek o výchově a vzdělávání.

Prozkoumaná literatura a prameny určily strukturu závěrečné práce. První kapitola se zabývá duchovním a společenským prostředím převážně druhé poloviny osmnáctého a první poloviny devatenáctého století. O této době můžeme říci, že to byla doba dozívajícího osvícenství i dozívajícího klima církevně-politického systému josefinismu.

Druhá kapitola pojednává o stavu školství a vzdělávací situaci v habsburské monarchii, především v čase druhé poloviny osmnáctého století a první poloviny století devatenáctého. Krátce popisuje ale i dobu dřívější, pro snazší pochopení vývoje školství u nás. Ve zkratce je také popsáno vzdělávání za doby Marie Terezie a jejích synů – Josefa I. a Leopolda I.

Třetí kapitola popisuje život autora, který je v této práci hlavní postavou - Jana Valeriána Jirsíka - a to v letech 1798-1851, tedy od jeho narození, po rok, než se stal českobudějovickým biskupem. V této kapitole je také rozebráno, kteří autoři se již Jirsíkem zabývali, na koho je tedy možné navázat a jestli jsou tato díla - ve spojení s Jirsíkovou vážeností a známostí - dostačující. Jak již bylo zmíněno, tématu pedagogického myšlení Jana Valeriána Jirsíka se doposud nevěnoval nikdo, tak tedy ani nebylo v tomto směru na koho navázat.

Čtvrtá kapitola již objasňuje samotné Jirsíkovo pedagogické myšlení. Nejdříve jsou popsány Jirsíkovy zmínky v článcích v Časopisu pro katolické duchovenstvo. Příspěvků do tohoto časopisu Jirsík napsal přes třicet a mnohých se k výchově a vzdělávání vyjadřuje, či hodnotí texty a díla jiných autorů. V této kapitole se budu zabývat také Jirsíkovým jediným pedagogickým dílem – *Škola nedělní pro vyrostlou mládež, jakož také kniha vzdělávací pro obecný lid*, kniha byla vydána v roce 1826. Čtvrtá kapitola se také pokouší zařadit Jirsíka do soudobých duchovních proudů a vzít v potaz Jirsíkovy potencionální inspirace i osoby, kterými mohl být ovlivněn. Proto bylo

třeba prozkoumat také díla Matěje Josefa Sychry a Vincenta Zahradníka a pedagogické myšlenky v jejich textech dále porovnat s myšlenkami Jirsíka.

Při tvorbě této závěrečné práce jsem použila zejména metodu přímou, synchronní a komparativní.

1. DUCHOVNÍ A SPOLEČENSKÉ MILIEU JANA VALERIÁNA JIRSÍKA V ČASE PŘED JEHO BISKUPSKÝM PŮSOBENÍM (1798-1851)

1.1 UVEDENÍ DO PROBLEMATIKY

Pro snazší porozumění Jirsíkova konání je třeba, alespoň ve stručnosti, představit kontext doby, do které se narodil, ve které vyrůstal, získal vzdělání a duchovní formaci a také působil na různých místech v duchovní správě.

Jirsík se narodil na konci osmnáctého století, o kterém můžeme bez hlubšího rozboru říci, že bylo stoletím osvícenství. Osvícenství představovalo nepochybně největší duchovní hnutí od reformace. Šířilo se od vzdělaných elit ze západní Evropy. Zasáhlo celou Evropu, v jednotlivých zemích se rozšířilo v různých obdobích a různým způsobem – dospělo také do oblasti tehdejší habsburské monarchie, kde se mimo jiné stalo do značné míry ideovým základem církevně-polického systému josefinismu, který zůstal zvláště v různých oblastech veřejného života – i veškolství – živý až do poloviny devatenáctého století.¹

1.2 STRUČNĚ K TÉMATU OSVÍCENSTVÍ A JEHO ROZVOJI V EVROPĚ

„Osvícenství je událost, nebo spíš řada komplexních historických procesů, lokalizovaných v určitém bodu vývoje evropských společností. Jako takové zahrnuje prvky sociální změny, typy politických institucí, formy vědění, projekty racionalizace vědění a praxe, technologické přeměny, které je obtížné shrnout jedním slovem, přesto, že mnohé z těchto fenoménů zůstávají dodnes důležité.“²

Tuto charakteristiku osvícenství podal Michel Foucault ve svém článku „Co je osvícenství“ v návaznosti na stejnojmenný článek napsaný dvěstě let před tím i mmanuelem Kantem. Z definice Foucaulta je patrné, že osvícenství byloudálostí

¹ Srov. VONDRA, R. *České země v letech 1705 – 1792. Věk absolutismu, osvícenství, paruk a třírohých klobouků*, s. 205-206.

² FOUCAULT, M. *Co je to osvícenství?*. In *Filosofický časopis*, roč. 41, 1993, č. 3, s. 373.

evropskou a především, že osvícenství bylo dobou plnou úsilí o změnu a vývoj takřka ve všech oblastech lidského působení.

Osvícenství zjednodušeně představovalo myšlenkový proud postavený na kultu rozumu a racionality. Klíčovým pojmem se tedy stává rozum a obecně víra v moc lidského rozumu, kritičnost, svoboda vyznání a projevu, náboženská tolerance. Dále také nedůvěra vůči tradici a autoritě – zosobňované církvemi a absolutistickými státy.³

Základním rysem osvícenského zkoumání je empirismus, veškeré vědění se snažilo stavět na osobní zkušenosti a verifikaci, tedy ověřování, které se snaží jít až k pramenům (*ad fontes*). Osvícenství je třeba dobově chápat ve smyslu „osvěcování“. V časopise *Berlinische Monatschrift* definoval Immanuel Kant (1748) osvícenství jako „*vykročení člověka z nedospělosti, kterou si sám zavinil. Tato nedospělost je neschopností používat svůj vlastní rozum bez vedení někoho jiného. Sám si ji člověk zavinil tehdy, když její příčina nespočívá v nedostatečnosti rozumu, ale v nedostatečnosti rozhodnosti a odvahy používat svůj rozum bez cizího vedení. Sapere aude! Měj odvahu k použití vlastního rozumu. Takové je hlavní heslo osvícenství*“.⁴

Cílem osvícenství bylo tedy lidstvo používající vlastní rozum, lidstvo osvícené. Osvícenci usilovali o to, aby se člověk emancipoval od věcí, které často existovaly bez jakéhokoliv rozumového důvodu. Nezastupitelnou úlohu v osvícenství sehrál racionalismus, přesto však nelze zaměňovat osvícenství s racionalismem, či empirismem.⁵ Ne všichni však měli používat rozum stejně. Osvícenství nelze popřít jisté elitářství, neboť teprve osvícený občan byl považován za rovnocenného a pro stát prospěšného. Zatímco Kant vyhlašuje heslo „*sapere aude!*“, německý spisovatel Knigge byl vůči nároku na používání rozumu skeptičtější: „*Je chvályhodné a užitečné, když se snažíme pohnout postupně rolníky, aby opustili od některých zděděných předsudků ve způsobu obdělávání polí a vůbec ve vedení domácnosti, když pomocí účelného školního vyučování usilujeme o rozbití bláhových a hloupých pověr, víry ve strašidla a čarodějnice a pod., když učíme rolníky dobře číst, psát a počítat. Dávat jim ale do*

³ Srov. LORMAN, J., TINKOVÁ, D. *Post tenebras spero lucem. Duchovní tvář českého a moravského osvícenství*, s. 9.

⁴ „*Aufklärung ist der Ausgang des Menschen aus seiner selbstverschuldeten Unmündigkeit. Unmündigkeit ist das Unvermögen, sich seines Verstandes ohne Leitung eines anderen zu bedienen. Selbstverschuldet ist diese Unmündigkeit, wenn die Ursache derselben nicht am Mangel des Verstandes, sondern der Entschließung und des Mutes liegt, sich seiner ohne Leitung eines anderen zu bedienen. Sapere aude! Habe Mut, dich deines eigenen Verstandes zu bedienen! Ist also der Wahlspruch der Aufklärung.*“ Immanuel KANT, *Beantwortung der Frage: Was ist Aufklärung?*, In *Berlinische Monatsschrift* 4, 1748, s. 481 – 494.

⁵ Srov. ISRAEL, J. *Enlightenment! What Enlightenment?* In *Journal of the History of Ideas*, Vol. 67, No 3 (Jul., 2006), p. 528.

*rukou všemožné knížky, příběhy a bajky, navykat je na útěk do světa představ, otevírat jim oči tváří v tvář jejich ubohému stavu, který se zkrátka nedá změnit, budít v nich přemírou osvícenství nespokojenost s jejich situací a dělat z nich filozofy, kteří brebentí o nerovném rozdělení statků a štěstí, to se opravdu nehodí“.*⁶

Ideálem osvícenství byl tedy ctnostný člověk, řídící se svým rozumem coby maximou správného jednání. Takový se však člověk nerodí sám od sebe. Osvícenský ideál proto předpokládá práci s aktérovou osobností, konkrétně sebeukázněností, disciplínu a sebeovládání. Přičemž nejde o disciplinaci, která si dodržování norem vynucuje násilím, či vlivem nějaké instituce, ale o proces, jehož výsledkem má být jakési „zvnitřnění“ norem. K těmto cílům měla přispět hlavně výchova, školní vzdělávání a díla osvícenských autorů. Prostřednictvím tohoto všeho se měl stát jedinec příslušníkem státu, který si je vědom svého místa ve společnosti a prací se podílet na blahu celku.⁷

Osvícenství se většinou interpretuje jako jedna z mála optimistických period v dějinách lidstva. Obracelo se do budoucnosti a snažilo se skoncovat s idealizovanou, mýtickou, temnou minulostí. Minulost byla obdobím temna, kdy církve zatemňovaly náboženskými dogmaty lidskou mysl a nepovolovaly tak člověku jednat dle své svobodné vůle.⁸ Osvícenci usilovali o rozšíření obzoru poznání, projevovali zájem o ostatní národy, hlásali přirozené právo člověka na svobodný život, právo na svobodu myšlení a vědecké bádání, i myšlenku náboženské a světonázorové tolerance.⁹

Při pátrání po kořenech „kritického pochybování“ bychom mohli zajít opravdu daleko. U intelektuálních elit zajisté už dlouho před příchodem renesance. Nejvýraznější přímé dědictví však osvícenství zanechala až „galilejsko-karteziánská“ revoluce druhé čtvrtiny 17. století.¹⁰ Ve druhé polovině téhož století nastal také nebývalý rozmach přírodních věd a nový rozmach vědecké sociability. S příchodem karteziánské filosofie nastal zásadní zvrat. Tato filosofie dokázala proniknout snad do všech vědomostních polí – matematika, přírodní vědy, literatura, politické vědy,

⁶ DÜLMEN, van R. *Kultura a každodenní život v raném novověku (16. – 18. století).II.*, s. 243.

⁷ Srov. RANDÁK, J., SOCHA, J. *Lidové prostředí jako objekt osvícenské disciplinace*. In LORMAN, J., TINKOVÁ, D. *Post tenebras spero lucem. Duchovní tvář českého a moravského osvícenství*, s. 78 – 79.

⁸ Srov. HAUBELT, J. *České osvícenství*, s. 8 – 9.

⁹ Srov. HALADA, J. *Osvícenství – věk rozumu*, s. 7.

¹⁰ Srov. LORMAN, J., TINKOVÁ, D. *Post tenebras spero lucem. Duchovní tvář českého a moravského osvícenství*, s. 10 - 11.

sociologie i teologie. U zrodu racionalistické karteziánské filosofie stál autor proslulého výroku *Cogito, ergo sum*, francouzský šlechtic René Descartes. Ovšem Descarta přijala pařížská Sorbonna opatrně, a to až v první polovině století osmnáctého.¹¹

Na další myšlenkový vývoj Evropy měla zásadní podíl především anglická filosofie 17. století. Za předchůdce anglického osvícenství - někdy se považuje i za raného představitele osvícenství - můžeme považovat politického filosofa Thomase Hobbesa.¹² Za klasika anglického osvícenství lze potom označit Johna Locka. Vrchol britské osvícenské doby představuje David Hume svým dílem *Pojednání o lidské přirozenosti* (1740).

Vrcholného rozkvětu osvícenství bylo dosaženo ve Francii. Tam se také ještě zradikalizovala kritika církve, ale ostré útoky proti křesťanství se objevily již v Anglii. Brzy bylo útočeno na samotnou podstatu křesťanství, tj. na existenci Boha a Boží zjevení. Samozřejmě, že ne všichni osvícenci byli takto radikální, avšak proticírkevní nálada v prohlubující se politické a hospodářské krizi francouzské monarchie vedla až k revolučnímu výbuchu.¹³

O rozšíření znalostí o anglickém osvícenství se zasloužil Francois Marie Arouet, známý jako Voltaire. Tento šlechtic měl díky své prostořekosti nemálo problémů, nenáviděl ho francouzský absolutistický režim i papežský Řím. Katolická církev se totiž stala jedním z hlavních cílů Voltairovy kritiky. Vpovídce *Candide* čili optimismus (1759) silně kritizuje katolickou představu o dokonalosti světa díky Boží prozřetelnosti. Vysmívá se myšlence, kterou propaguje katolická církev, že veškeré utlačování a bezpráví je správné, protože tak si to přeje Bůh. Voltaire dráždil církev i tím, že psal do francouzské *Encyklopedie věd, umění a řemesel*. Ta se stala téměř „svatou knihou“ francouzského osvícenství. Přes Voltairovy protikatolické aktivity však nebyl ateista, naopak, v nitru byl velmi zbožný. Svě přesvědčení vyjádřil v hesle teista (deista).¹⁴ Deisté uznávali existenci nejvyšší bytosti, která stvořila svět, ale popírali nutnost účastnit se organizovaného náboženství. Nejvyšší bytost lze podle deismu

¹¹ Srov. VONDRA, R. *České země v letech 1705 – 1792*, s. 208-209.

¹² Srov. TRETERA, I. *Nástin dějin evropského myšlení*, s. 271.

¹³ Srov. SVOBODA, R. *Arnošt Konstantin Růžička. Josefínista na českobudějovickém biskupském stolci*, s.13.

¹⁴ Více k Voltairovi i dalším filosofům 18. století kupř. Störig, Hans Joachim, *Malé dějiny filosofie*, Praha 1994. Tam nalezneme i ocitováno Voltairovo encyklopedické heslo „deista“.

poznat pomocí rozumu a světa přírody. Ve Francii se o 18. století mluví jako o „le siècle de Voltaire“, století Voltairově.¹⁵

Světového ohlasu nedosáhl jen Voltaire, ale i další, významní francouzští osvícenci, kteří přispívali do *Encyklopedie*. Mezi nimi je například Denis Diderot, Jean Le Rond d'Alembert, Jean Jacques Rousseau.¹⁶

Se zpožděním se osvětenství šířilo i do německy hovořícího prostoru, díky klidnějším sociálním a ekonomickým podmínkám však bylo mnohem méně radikální než osvětenství francouzské. Mírnější bylo zdejší osvětenství zejména ve vztahu k církvi. Oproti kupř. osvětenství francouzskému se dokonce stalo inspirací pro katolické i protestantské teology.¹⁷

Je samozřejmé, že osvětenství našlo své ohlasy také v českém prostředí. Nové racionalistické myšlenky se v českých zemích začaly prosazovat až se zpožděním. Šíření radikálních osvětenských myšlenek bránila jak slabost buržoazie, tak stále silný vliv církve na všechny vrstvy společnosti. Pokud bychom však chtěli přiblížit české osvětenství v konkrétních datech, pro přehlednost můžeme použít Haubeltovo vymezení osvětenské doby z knihy *České osvětenství* (2004): „*První období českého osvětenství vymezujeme léty 1745 – 1761, kdy docházelo ke změnám ve struktuře české vzdělanosti a k úniku vědy od teologie. V druhém období, v letech 1761 – 1773, se rozrůstalo osvětenské myšlení a skupinky vzdělanců aktivně pracovaly v soukromé „Učené společnosti“. V třetím období – 1773-1791 - dosáhlo české osvětenství mezinárodně uznávaných výsledků a současně rozvíjelo českým jazykem psanou publicistiku*“.¹⁸

Tak jako anglické, francouzské či německé osvětenství mělo svá specifika, mělo je i české. To bylo výrazně poznamenáno řešením národní otázky a vznikem národního povědomí, které lid potřeboval nelézt po dlouhém období pod vládou Habsburků.

V české historiografii nelze psát o osvětenství bez zřetele k národnímu obrození. Národní obrození je jakýmsi mladším „sourozencem“ osvětenství, nelze ho

¹⁵ Srov. JANDOUREK, J. *Vzestup a pád moderního ateismu*, s. 36.

¹⁶ Srov. VONDRA, R. *České země v letech 1705 – 1792*, s. 212.

¹⁷ Srov. SVOBODA, R. *Arnošt Konstantin Růžička. Josefínista na českobudějovickém biskupském stolci*, s.13.

¹⁸ HAUBELT, J. *České osvětenství*, s. 28-29.

proto při zmínce o české osvětské době opomenout. Většina českých historiků, která se zabývá tímto časovým obdobím, usilovala v první řadě o interpretaci obrození, zatímco osvícenství je vnímáno jen jako „obecné duchovní klima“. Vůči němu se obrození vymezuje v pozitivním nebo negativním významu. U českých historiků v podstatě najdeme dva klíčové modely. První, který chápal národní obrození jako rozčarování z osvícenství, jako negativní reakci na racionalizační snahy, které přinesly centralizaci a germanizaci, můžeme nazvat „filokatolický“, či „filobarokně konzervativní“ model. Centralizace a germanizace měla také za následek potlačení české státnosti a marginalizaci českého jazyka.¹⁹ Druhý model, bližší duchovní reformační tradici, se postavil k osvícenství pozitivněji. Vnímá některé osvětské výdobytky jako zrušení nevolnictví, toleranční patent, zrození učených společností a též obecnější osvětské hodnoty, jako je pokrok, vzdělání nebo „ideál humanity“.²⁰ K této druhé výkladové linii můžeme přiřadit především Ernesta Denise, T. G. Masaryka, ale také Josefa Hanuše či Jana Jakubce. Masaryk dokonce odvozoval evropské osvícenství z odkazu české reformace. Ve svém díle *Česká otázka* píše: „*Osvícenství 18. století, osvícenství německé, anglické i francouzské bylo jen pokračováním v duchu hlavních i děj české reformace*“.²¹

Osvícenství se v habsburské monarchii projevilo také jako duchovní podhoubí tzv. josefinismu. Jestli bylo osvícenství „ovzduším“, ve kterém se Evropané v osmnáctém století pohybovali, tak josefinismus byl církevně-politickou realitou, která v něm měla kořeny. O josefinismu se často hovoří jako o církevně-politickém absolutismu rakouského ražení a velmi široce je možné ho definovat jako způsob vlády v habsburské monarchii druhé poloviny osmnáctého a první poloviny devatenáctého století. Název získal podle císaře Josefa I., ale obdobím josefinismu bývá označována již doba vlády Marie Terezie (1740-1780), dále Josefa I. (1780-1790), Leopolda I. (1790-1792) a Františka I. (1792-1835). Ke konci vlády Františka I. a za panování jeho nástupce Ferdinanda V. josefinismus postupně ztrácel na síle a začal se rozpadat. Definitivně zanikl až po revolučních událostech v roce 1848.²²

¹⁹ Srov. PEKAŘ, J. *Na cestě k samostatnosti*, s. 156.

²⁰ Srov. TINKOVÁ, D. *Mezi psem a vlkem. Osvětské příšeří v české historiografii*. In LORMAN, J., TINKOVÁ, D. *Post tenebras spero lucem. Duchovní tvář českého a moravského osvícenství*, s. 21-22.

²¹ MASARYK, T. G. *Česká otázka*, s. 15.

²² Srov. SVOBODA, R. *Arnošt Konstantin Růžička. Josefinista na českobudějovickém biskupském stolci*, s. 35-36.

Období josefinismu provázelo mnoho podstatných změn ve společnosti, které s sebou přinášely nutné reformy. Když se Marie Terezie v roce 1740 ujala vlády, ihned musela své země urputně bránit v tzv. válkách o rakouské dědictví (1740-1748). Svě dědictví panovnice nakonec uhájila, avšak za cenu podstatných ztrát, z nichž jednou bylo i odstoupení větší části Slezska Prusku. Ztráta slezského území byla velmi nepříjemná, protože se jednalo o vyspělé oblasti a zároveň oblasti hustě osídlené. Války monarchii velmi vyčerpaly a také odhalily nepříjemnou skutečnost o všeobecné zaostalosti monarchie. Tento fakt byl pro Marii Terezii velkou motivací pro provedení reform, a to snad ve všech oblastech života monarchie.

O vládě Marie Terezie se hovoří také jako o tzv. osvícenském absolutismu a u panovnice je inspirace osvícenskými myšlenkami zcela zřejmá, a to především ve vladařské praxi. Reformy, které byly zaváděny v oblastech jako je státní správa, vojenství, hospodářství, soudnictví, školství a církevní oblasti, nelze vnímat jako od sebe oddělené. Jedna reforma souvisela s druhou, všechny probíhaly v rámci jednoho státu a se stejným cílem. Např. právě reformy v církevní oblasti se často prolínaly s reformami prováděnými v oblasti světské. V souvislosti s reformami se hovoří o vzniku nového církevně-politického systému, pro který se vžil již zmiňovaný pojem josefinismus.²³

Velkým omylem by bylo myslet si, že postupně zaváděné reformy byly zaměřeny proti náboženství. Velmi zbožná panovnice neodmítala náboženství a církev, ale naopak chtěla, aby náboženství poskytovalo státu mravní základ a sloužilo lidem. Mělo se stát nástrojem obecného blaha, které bylo hlavním cílem reform jako takových. A protože barokní církev požadavkům nevyhovovala, bylo třeba ji zreformovat. Navenek zůstala habsburská monarchie katolickou zemí, avšak v praxi se církevní záležitosti dostávaly čím dál tím více pod státní dohled.²⁴

Hlavním důvodem pro přijetí osvícenského absolutismu jako stylu vlády - a s ním souvisejících církevních reform - byl již výše zmíněný průběh a výsledek války na počátku vlády Marie Terezie. Válka byla velmi nákladná a peněz byl zoufalý nedostatek. Důvodem změn byla tedy především ekonomická stránka. Měla-li monarchie přežít, musela se snad ve všech oblastech „zracionalizovat“. Na církevní reformu, zahájenou císařovnou, měly velký vliv také tzv. „muži Marie Terezie“, mezi které patřil například zpovědník Marie Terezie Ignaz Müller či Gerhard van Swieten –

²³ Srov. tamtéž, s. 43-45.

²⁴ Srov. KADLEC, J. *Dějiny*, s. 420-422.

mimo jiné i osobní lékař císařovny, který díky svým sympatiím k osvícenství požadoval a podporoval reformy na mnoha rovinách.

První reformní vlna začala roku 1749 zřízením Direktorია pro politickou a finanční správu. Direktorium bylo mimo jiné zodpovědné za náboženské a církevní záležitosti. Zkušebním polem reformní politiky bylo Milánsko, tam změny probíhaly s časovým předstihem. V roce 1763 byl v Milánsku zřízen úřad *Giunta economale* jako nejvyšší úřad pro církevní záležitosti. Podle tajných instrukcí vydaných tímto úřadem se mělo například duchovenstvo zabývat pouze hlásáním křesťanské víry, slavením mší, udělováním svátostí a vnitřní církevní disciplínou. Ostatní náležitosti měly mít na starosti státní úřady. Jakýkoli počín církve vyžadoval státní souhlas. Roku 1769 začalo také rušení klášterů. Téhož roku byla také zřízena *Dvorská duchovní komise*, a to podle vzoru milánské *Giunta economale*.

Velkou událostí nepochybně bylo zrušení jezuitských řádů v roce 1773. Toto papežské rozhodnutí nabývalo platnosti až po vyhlášení v jednotlivých zemích. Marii Terezií bylo potvrzeno až po dlouhém váhání, pod mezinárodním tlakem a přesvědčováním jejími blízkými spolupracovníky. Zrušení jezuitského řádu urychlilo školské reformy, ke kterým se ještě vrátíme. Vyvíjely se také aktivity zaměřené proti dalším řádům. Podle názoru Josefa I., i kancléře Kounice, byla řeholní společenství – až na malé výjimky – pouze finanční zátěží. Církevní svátky se omezily na počet 22. Roku 1772 nechala císařovna vyhlásit, že pro kandidáty do kláštera je pevně stanovena suma patnáct set rýnských a zároveň zakázala dary církvi, kromě plateb mší za mrtvé. Bylo omezeno i církevní právo azylu.

V závěru své vlády panovnice řešila toleranční otázku. Na Moravě bylo roku 1777 asi 10 tisíc protestantů. Stát si nemohl dovolit je přesídlit do jiné oblasti monarchie, kde již byl protestantismus tolerován, či je snad vyhnat za hranice. Rokem 1778 tedy císařovna zahájila tzv. tichou toleranci. Protestanti mohli praktikovat svoji víru, ale byla jim zakázána misie a získávání nových členů. Kounic požadoval, aby byl vydán opravdový toleranční patent, ale panovnice zemřela dříve, než se stačila v této otázce učinit rozhodnutí.

Jedním z názorů jejího následovníka Josefa I. bylo, že reformním cílům státu by mělo být podřízeno všechno, i konfesní spory. Spolu s Kounicem se shodovali v názoru, že hospodářská síla země je důležitější než náboženské otázky. Přes odpor vídeňského arcibiskupa, i dalších, Josef I. vyhlásil 13. října 1781 toleranční patent, kterým povolil vyznání augsburské, helvetské a ortodoxní. Tento patent kromě svobody

vyznání přinášel také plná občanská práva pro nekatolíky, kteří již mohli zastávat veřejné úřady, získávat akademické tituly, či kupovat a osidlovat pozemky. Ovšem ne všichni byli s patentem spokojeni a mnoho měst a hrabství žádalo odvolání. V roce 1782 Vídeň přivítala papeže Pia VI., který se osobně snažil odradit císaře od dalších zásahů do církevní oblasti, avšak bez výsledku. Již v květnu téhož roku začala druhá vlna zavírání klášterů. Kláštery, které se věnovaly výchovným či charitativním činnostem však zavírány nebyly. Celkem bylo zavřeno asi 700 klášterů a prodej majetků klášterů vyneslo více než 60 miliónů rýnských zlatých. Za tyto peníze byly zřizovány nové farnosti a otevírány školy. Založeno bylo také 12 nových diecézí. Mezi další církevní reformy, které stát plánoval, patřilo zlepšení vzdělávání kněží. Kněz měl na jedné straně zcela sloužit duchovnímu vedení svého společenství a vykonávat úkoly spojené s duchovní správou, na straně druhé měl být učitelem a rádcem svých farníků v oblasti hygieny, věnovat se nemocným a chudým a také mít pod dohledem veřejnou morálku.

Reformní politika Josefa I. bývá vnímána různě. Některé reformy pozitivně, k jiným se vztahuje silná kritika. Pravdou ovšem je, že v případě josefínských reforem se jedná o „spojené nádoby“. Jedna souvisela s druhou, jelikož peníze získané z jedné reformy se použily na reformu jinou a podobně.

V průběhu půl století osvěcenského absolutismu, reprezentovaného Marií Terezií, Josefem I. a Leopoldem I., se z habsburské monarchie stal centralizovaný stát, i přes provedené reformy stále hospodářsky zaostávající za západní Evropou.²⁵

1.3 SPECIFIKA VNÍMÁNÍ OSVÍCENSTVÍ VE STŘEDOEVROPSKÉM PROSTROU A JEJICH REFLEXE

Pro budoucí snazší pochopení pedagogického myšlení Jana Valeriána Jirsíka a jeho názorů na vzdělávání je však ještě třeba objasnit tzv. katolické osvícenství a členění osvícenství na tzv. „pravé“ a „falešné“. Při šíření osvícenství ze západní oblasti do střední a jižní Evropy došlo k jistým rozdílům v pojetí osvícenství, terminologickému označení i k rozdílnému chápání toho, co se v různých částech

²⁵Srov. SVOBODA, R. *Arnošt Konstantin Růžička. Josefínista na českobudějovickém biskupském stolci*, s. 45-53.

Evropy stalo. Pro tuto práci je důležité ukázat specifika středoevropské oblasti, konkrétněji habsburské monarchie.

Osvícenství střední Evropy bývá některými historiky a teology označováno jako tzv. katolické osvícenství,²⁶ přičemž toto osvícenství je kladeno do protikladu k osvícenství francouzskému. Zatímco francouzské osvícenství mělo k náboženství a k církvím poměrně negativní vztah - a je za to často kritizováno - naopak katolické osvícenství považuje náboženství za velmi důležitý faktor, který dělá člověka člověkem a církev považuje za velmi užitečnou pro stát i jednotlivce. Frankfurtský profesor a historik Klaus Schatz chápe pojem katolické osvícenství jako označení pro každý z církevních směrů, který se rozšířil v oblasti německých zemí a v Itálii v poslední třetině osmnáctého a první třetině devatenáctého století a byl určován prvky jako je kritický pohled nebo kladení si otázek o stávajících církevních formách či formách praxe duchovního života, volání po návratu k pramenům víry a k prapůvodní církvi, či např. kritika doby baroka.²⁷

Je důležité uvědomit si, že pohled katolické církve na osvícenství prošel dlouhým vývojem. Velmi zajímavé popsání vztahu katolické teologie k osvícenství můžeme nalézt ve sborníku *Katholische Aufklärung: Aufklärung im Katholischen Deutschland*, kde mají své příspěvky znalci tohoto období jako Harm Klueting, Norbert Hinske, Hans Maier, Philipp Schäffer, Elisabeth Kovács. Ti ve svých textech popsali, jak se proměňovalo vnímání osvícenství ve středoevropské oblasti od osmnáctého století až po současnost. Pasovský teolog Philipp Schäffer ve své studii ukázal, že již v poslední třetině osmnáctého století někteří teologové upozorňovali na osvícenské ideje, především na nekritické snažení člověka po svobodě rozumu.

Schäffer uvádí například díla Johanna Michaela Sailera a Sebastiana Mutschelleho, kteří rozlišovali mezi „pravým“ a „falešným“ osvícenstvím. Dle nich „pravé“ osvícenství poskytuje člověku ponaučení, dává mu jasné poznání i schopnost odhalovat Boží tajemství. „Praví“ osvícenci chápou rozum jako „*Boží dar a člověk má dokonce povinnost ho používat, aby dokázal porozumět, uchovat a rozvíjet to, co mu bylo Bohem svěřeno*“.²⁸ „Falešné“ osvícenství je dle těchto autorů někdy těžké rozpoznat od „pravého“ a Sailer tvrdí, že nejasnost je již v samotném užívání slova osvícenství. Oba autoři dokonce tvrdí, že v křesťanské víře je obsažen základ

²⁶Srov. KADLEC, J. *Dějiny*, s. 411-416.

²⁷ Srov. SVOBODA, R. *Jan Prokop Schaaffgotsche. První biskup českobudějovický*, s. 37-40.

„pravého“ osvícenství a požadavek používání rozumu ve svobodě je zakotven ve víře ve stvoření a vykoupení.²⁹ Elisabeth Kovács se k tomuto tématu vyjadřuje podobně a navíc zdůraznila i politický aspekt tohoto rozlišování, kdy představitelé „pravého“ osvícenství se distancovali od francouzské revoluce a o jejích vůdcích hovořili jako o „falešných“ osvícencích.

Výše popsané rozdělení osvícenství na „pravé“ a „falešné“ se dostalo do širokého povědomí a Schäffer ukazuje, že toto rozdělení přebíral ještě i *Kirchenlexikon* z roku 1847. Dle *Kirchenlexikonu* bývá „pravé“ osvícenství vnímáno v souvislosti s náboženskou oblastí a tkví v úplnosti, všestrannosti, pořádku a pravdě náboženských poznatků. Naproti tomu „falešné“ osvícenství je viděno v prázdném odvolávání se na učení rozumu, v nedbání o objektivní pravdy křesťanství. Racionalistické způsoby uvažování a domyšlivá sebedůvěra jsou zde jmenovány jako základ „falešného“ osvícenství.³⁰

Rozdílnost názorů na osvícenství začala být mezi teology patrná již na přelomu osmnáctého a devatenáctého století a někteří považovali osvícenství již tehdy za vážnou hrozbu pro křesťanskou víru. Zastávali názor, že kvůli svobodnému užívání rozumu a požadavku samostatného myšlení je ničena vazba mezi člověkem a Bohem. Zastánci těchto názorů viděli základ osvícenství v nevíře a sebezpečování člověka, osvícenství odsuzovali jako duchovní směr odvracející se od Boha a podporující ničení vazeb mezi člověkem a Bohem. Ačkoli bylo dělení na „pravé“ a „falešné“ osvícenství stále živé, ze strany katolických teologů postupně docházelo k zúženému chápání pojmu osvícenství.³¹

V době po skončení napoleonských válek, v nastupujících obdobích restaurace a romantismu, byl v teologii silně posílen názorový směr, který se odkláněl od osvícenství. Kriticky se proti osvícenství vyjadřoval například Johann Sebastian Drey (1777-1853), který došel k tomu, že teologické bádání v čase osvícenství neposkytuje dostatečné teoretické základy, z čehož vyplývají nedostatky v praxi a v duchovním vedení. Dá se říci, že v průběhu první poloviny devatenáctého století kritika osvícenství

²⁸ SVOBODA, R. *Arnošt Konstantin Růžička. Josefínista na českobudějovickém biskupském stolci*, s. 15.

²⁹ Srov. SCHÄFFER, P. *Die Grundlagen der Aufklärung i n katholischen Beurteilungen der Aufklärung*, In KLUETING, H. *Katholische Aufklärung*, s. 54-55.

³⁰ Srov. SCHÄFFER, P. *Die Grundlagen der Aufklärung i n katholischen Beurteilungen der Aufklärung*, In KLUETING, H. *Katholische Aufklärung*.

stále sílila, až se ve druhé polovině osmnáctého století stal kritický pohled na osvětenství v katolické teologii značně převládajícím. Mohlo by se konstatovat, že došlo k reinterpretaci osvětenství, protože již nebylo rozlišováno na „pravé“ a „falešné“, ale začalo být chápáno jen jako protikřesťanský a rozkladný duchovní proud, vedoucí k falešné a bezvěrecké filosofii.³²

Zatímco devatenácté století bylo dobou kritiky osvětenství, ve dvacátém století docházelo k postupné proměně tohoto vztahu mezi osvětenstvím a katolickou církví. Velký zlom přišel v roce 1908, kdy na konferenci v Berlíně vystoupil Sebastian Merkle (1862-1945) a mimo jiné poukázal na fakt, že odsouzení osvětenství katolickou církví nevychází z důkladného poznání tohoto období. Merkle konstatoval, že katoličtí teologové nerespektují odlišnosti osvětenství jako takového a podotkl, že odsouzení vychází zejména z pověstného *Syllabu errorum* z roku 1864, kde byla odsouzení vydána. Merkleho přednáška vyvolala mnoho reakcí, negativních i pozitivních, ale rozhodně se stala i impulsem pro změnu přístupu ke zkoumání tohoto období.

Pro pochopení osvětenství v prostoru střední Evropy a jeho vlivu na katolickou církev jsou důležité výzkumy a diskuse, které proběhly po výše zmíněné Merkleově přednášce. Velmi důležité je dílo Eduarda Wintera (1896-1982). Ten běžně používal pojem „katolické osvětenství“ a pomohl ho zavést do historické i teologické terminologie. Pojem katolické osvětenství má mnoho společného s termínem „pravé“ osvětenství nebo také „křesťanské osvětenství“. Nejedná se ovšem o synonyma, neboť „katolické osvětenství“ je spíše součástí, či podmnožinou „křesťanského osvětenství“. Eduard Winter stavěl katolické osvětenství do protikladu k osvětenství francouzskému. To kritizoval - jako i další - obzvláště za postoj k náboženství a k církvím. Jak je již psáno výše, francouzské osvětenství mělo k náboženství vztah poměrně negativní, naopak katolické osvětenství považuje náboženství za jeden z nejdůležitějších faktorů, které dělají člověka člověkem a církev chápe jako velmi užitečnou pro stát i jednotlivce.³³

Kvůli vyhnutí se případným nedorozuměním se i další autoři snažili, aby byl pojem „katolické osvětenství“ uváděn vždy ve správném kontextu. Objevily se i názory, jestli má používání tohoto termínu vůbec smysl, protože jej nelze přesně

³¹ Srov. KOVÁCS, E., *Katholische Aufklärung und Josephinismus*, s. 248 In SVOBODA, R. Arnošt Konstantin Růžička. *Josefinista na českobudějovickém biskupském stolci*, s. 16.

³² Srov. SVOBODA, R. *Jan Prokop Schaaffgotsche. První biskup českobudějovický*, s. 43-45.

³³ Srov. SVOBODA, R. *Jan Konstantin Růžička. Josefinista na českobudějovickém biskupském stolci*, s. 20-21.

vymežit, není jasné, co všechno se dá pod tento pojem zařadit a co si pod ním představit. k tématu svými podněty přispěli například Bernard Plongeron, Harm Klueting či Norbert Hinske.

Diskuze probíhající v českém prostředí od poloviny dvacátého století byly ovlivněny dobou socialismu. Informace oprůběhu této diskuze se k nám dostávaly postupně, jak dovolila politická situace. Přesto se ještě v době totality oreflexi osvícenství pokusil církevní historik Jaroslav Kadlec (1911-2004) a objevily se i další příručky církevních dějin napsané v době komunismu nebo těsně po revoluci. Ani jedna z nich však nedosáhla kvalit Kadlecova díla. V posledních letech se přece jen objevily snahy o reflektování osvícenství nebo o uvědomování si jistých spojitostí mezi osvícenskými myšlenkami a výsledky 2. vatikánského koncilu. Například historik Radomír Malý (nar. 1947) rozeznává dva směry osvícenství, tzv. křesťanský a protikřesťanský směr. Druhý, protikřesťanský směr zcela opanoval myšlenkové a politické pole a ve svých důsledcích vedl k Velké francouzské revoluci a později ovlivnil i vznik totalitních systémů nacismu a komunismu.³⁴ Malý také hovoří o deistické a ateistické tendenci. Nové inspirace pro současnou církev a společnost vidí v čase osvícenství teolog Karel Skalický (nar. 1934). Ve studii o královéhradeckém biskupovi Hayovi ukazuje jasné obdoby mezi myšlenkami osvícenství a současností.³⁵

U českých nekatolických historiků je výzkum osvícenství mnohem dále. Mezi řadou badatelů můžeme zmínit například Jan Blahoslava Láška, Kamilu Veverkovou nebo Josefa Táborského.³⁶

V posledních letech byly zrealizovány také projekty, díky nimž vyšly dva sborníky: *Post tenebras spero lucem – Duchovní tvář českého a moravského osvícenství* (2008)³⁷ a v roce 2009 *Od barokní piety k interiorizaci víry? Problémy katolického osvícenství*.³⁸ V těchto publikacích můžeme nalézt příspěvky od více jak dvaceti autorů, kteří ukazují současný stav bádání v oblasti osvícenství.

³⁴ Srov. MALÝ, R. *Církevní dějiny*, s. 225-226.

³⁵ Srov. SKALICKÝ, K. *Jan Leopold Hay: Důraz na toleranci a znamení odporu*, Listy 2004, č. 4, s. 17-21.

³⁶ Srov. SVOBODA, R. *Jan Konstantin Růžička. Josefínista na českobudějovickém biskupském stolci*, s. 24-25.

³⁷ LORMAN, J. TINKOVÁ, D. *Post tenebras spero lucem - Duchovní tvář českého a moravského osvícenství*, 2008.

³⁸ LORMAN, J. TINKOVÁ, D. *Od barokní piety k interiorizaci víry? Problémy katolického osvícenství*, 2009.

2. VZDĚLÁVÁNÍ V HABSBUŘSKÉ MONARCHII V DRUHÉ POLOVINĚ 18. A PRVNÍ POLOVINĚ 19. STOLETÍ

2.1 IDEOVÁ VÝCHODISKA

K základním rysům evropského intelektuálního hnutí 18. století, které označujeme jako dobu osvícenství, neodmyslitelně patří snaha o všestranné povznesení člověka a zlepšení podmínek lidského života. Rozum se stal nezbytným atributem člověka – a jak říkali osvícenci - jako takový se měl stát základním prostředkem k překonání pověr a strachu z neznámého, k odstranění lenosti a zahálky i k potlačení nezřízenosti a hrubých mravů. Do popředí zájmu této doby se tak dostala výchova ctnostného člověka vedeného rozumem. Rozumný, svéprávný člověk by měl být schopen vědomě utvářet vlastní život, a také přijmout své postavení ve společnosti a svou prací se podílet na blahu celku. Základním kamenem pro zlepšení společnosti bylo tedy zlepšení jednotlivce. Osvícenská doba zaměřila velkou pozornost především na elementární vzdělání mládeže. To mělo umožnit rozvinutí schopností a celkového rozvoje převážně nevědomého a zaostalého obyvatelstva do té míry, aby se pro společnost stalo přínosnějším. Výchova a vzdělání mělo tedy napomoci vychovat nového, „lepšího“ člověka i novou, lepší a bohatší společnost.³⁹

Osvícenské „století pedagogiky“ tak přeformulovalo nejen pedagogické a didaktické cíle a obsah výuky, ale stanovilo rovněž přístup k dětem, či k přípravě učitelů.

Tyto výše popsané „ideály“ i jejich dozvuky je možné sledovat i v habsburském školství, v námi sledovaném období prvních padesáti let života Jana Valeriána Jirsíka.

³⁹ Srov. NOVOTNÝ, M. *Děti státu. Školství v českých zemích mezi reformou a tradicí*. In LORMAN, J., TINKOVÁ, D. *Post tenebras spero lucem. Duchovní tvář českého a moravského osvícenství*, s. 148.

2.2 VZDĚLÁVÁNÍ V HABSBUŘSKÉ MONARCHII OD POLOVINY 17. STOLETÍ DO DOBY TEREZIÁNSKÝCH REFORM

Období třicetileté války (1618-1648), násilné rekatolizace a pobělohorského útlaku mělo výrazný vliv na podobu kulturního života a školství. Vyučování ve školách obecných bylo na velmi nízké úrovni, chyběly kvalitní učebnice, pomůcky a též vzdělání učitelé. Na učitelích elementární školy se toho mnoho nevyžadovalo. Měl umět číst, psát, podstatné byly především náboženské kvality.⁴⁰ Mnozí vzdělání lidé byli nuceni opustit svou zemi, například J. A. Komenský, J. Stránský aj. Neustále se snižoval počet škol. „...živořily jen školy měštské a farní. Živořily proto, že prostý lid postrádal motivaci pro posílání svých dětí do školy. Škola byla nepovinná, lid byl plně zaneprázdňen existenčními starostmi a službou pro vrchnost a vrchnost neměla zájem na vzdělávání poddaných.“⁴¹ Upadala i učitelská povolání, školy vedli nekvalifikovaní lidé, často bez jakékoli pedagogické přípravy. Stát se příliš nestaral o vzdělání svého obyvatelstva, chyběly i ústavy pro přípravu učitelů na výkon jejich pedagogického povolání.

V průběhu 18. století se stav školství mírně zlepšil. Ourčité zlepšení na venkově se zasloužil Ferdinand Kindermann. Ten rozšířil tradiční elementární výuku - čtení, psaní, počítání, katecheze - o praktický program, který byl prostému lidu bližší - pěstování ovocných stromů, včelařství, tkaní, ruční práce.⁴²

2.3 VZDĚLÁVÁNÍ V DOBĚ VLÁDY MARIE TEREZIE, JOSEFA I. A LEOPOLDAI. (1740-1792)

Středoevropská habsburská monarchie se ve druhé polovině 18. století stala jednou z prvních zemí, které převzaly péči o rozvoj školství do svých rukou. Nastolením absolutistického režimu byla oslabena moc církve a naopak vzrostla suverenita rakouského panovníka, který tak mohl provést zamýšlenou reorganizaci celé monarchie vedoucí k zlepšení sociálních, kulturních a životních podmínek

⁴⁰Více se dozvíme například v knize Richarda van Dulmena, *Kultura a každodenní život v raném novověku i II.*, s. 165-170.

⁴¹HÁBL, J., JANIŠ, K. *Přehled dějin pedagogiky*, s. 43.

⁴²Srov. HÁBL, J., JANIŠ, K. *Přehled dějin pedagogiky*, s. 43-44.

obyvatelstva, především ale k rozvoji průmyslového sektoru.⁴³ Reformní úsilí tereziánsko-josefínské éry zasáhlo do všech oblastí monarchie a přineslo podstatné, leckdy i značně kontroverzní změny. Změnám podléhaly jak školy nejvyššího stupně, tak školy elementární.

Marie Terezie si uvědomovala souvislosti mezi vzděláváním a prosperitou a prohlašovala, že „škola je politikum“, tedy záležitost státu, nikoliv církve.⁴⁴ Svým proslulým výrokem „*Das Schulwesen aber ist und bleibt allzeit ein Politikum*“⁴⁵ jednoznačně deklarovala základní zájem státu ve sféře školství. Toto prohlášení vyjadřovalo skutečnost, že problematika vzdělávání se musí stát zájmem státu a záležitostí státní politiky. Připomeňme si, že někteří naši předkové považovali právě obecnou znalost tohoto výroku za příčinu mnoha neduhů školství. Vedl podle nich k tomu, že o odborných školských otázkách rozhodovali často spíše politici, kteří o tématu neměli přehled, než opravdoví odborníci. Prosazovali tedy výrok, že „škola je pedagogium“ a požadovali, aby problémy školství byly řešeny v těsné spolupráci s odborníky, na jejichž názory by se mělo vždy dbát.⁴⁶ Avšak skutečnost, že škola je již záležitost státu, nikoliv církve, je důležitá pro interpretaci dějinného vývoje školství. Můžeme říci, že v minulosti - starověké či středověké - byl smysl školy v přesahu „všednodenních záležitostí“, které člověka zaneprazdňovaly. V této době jsou cílem i smyslem školy právě tyto „všednodenní záležitosti“.

Roku 1760 byla ve Vídni zřízena Dvorská studijní komise řídící všechny návrhy týkající se školských reforem. Právě odtud pak přišla řada návrhů na zlepšení, modernizaci a reorganizaci univerzit, gymnázií i škol nižšího stupně, realizovaných zejména po roce 1773. Právě v tomto roce byl zrušen jezuitský řád - 21. července 1773 - a to znamenalo velký obrat v procesu školství. Majetek řádu, který byl přeložen do nově vzniklého studijního fondu, se nyní použil k financování školských reforem. Zrušení jezuitského řádu sice uvolnilo cestu k dalekosáhlým reformám ve školství, ale

⁴³ Srov. ŠTVERÁK, V. a MRZENA, J. *Felbiger a Kindermann: reformátoři lidového školství*, s. 10 – 11.

⁴⁴ To ovšem neznamená, že by Marie Terezie byla anticírkevní. Naopak, byla oddanou katoličkou a náboženství bylo nadále neoddělitelnou součástí života i školy, ale věci víry a náboženství už nejsou hlavní náplní školy a jejím cílem, ale funkčním nástrojem prosperity státu. Proto musí být zřizovatelem a správcem školy stát. Viz HÁBL, J., JANIŠ, K. *Přehled dějin pedagogiky*, s. 94.

⁴⁵ Tuto proslulou větu můžeme nalézt ve dvorském dekretu vydaném 13. 10. 1770 k vyřešení sporu v korutanském Wolfsburgu. Srov. ENGELBRECHT, H. *Geschichte des österreichischen Bildungswesens. Erziehung und Unterricht auf dem Boden Österreichs II. Von der frühen Aufklärung bis zum Vormärz*, Wien 1984, s. 490.

⁴⁶ MORKEŠ, F. Tereziánská reforma v českém školství. Dostupné na: <http://clanky.rvp.cz/clanek/c/PO/827/TEREZIANSKA-REFORMA-V-CESKEM-SKOLSTVI.html%22/>

přineslo také problémy spjaté především se zajištěním dostatku kvalitních učitelů. Učitelů světského stavu bylo málo a jednotlivá řeholní společenství se potýkala s vážnými, někdy i existencionálními problémy. Bylo třeba nově zorganizovat latinské školy a gymnázia, která měla tato církev dlouhou dobu v rukou. Po převzetí těchto škol státem se však výrazně snížil jejich počet. V 70. letech 18. století tak byla v českých zemích i přes protesty některých vrchností a městských rad zrušena většina tradičních latinských škol. V Čechách jich zůstalo pouze 16 z původních 44, na Moravě jen 7 z původních 15 gymnázií.⁴⁷ Později, zejména na počátku 19. století, bylo několik gymnázií znovu obnoveno, ato díky spolupráci některých řeholních společenství, především piaristů. Přesto hustota gymnázií v českých zemích v polovině 19. století je jen 56% stavu před zahájením reforem.⁴⁸

Pro reformy v oblasti školství byl významný především *Všeobecný školský řád pro německé normální, hlavní a triviální školy ve spojených císařsko-královských dědičných zemích* vydaný dne 6. 12. 1774, který jednoznačně deklaroval zájem státu na vzdělání veškerého obyvatelstva poprvé v historii. Tento řád byl navržen Janem Ignácem Felbigerem podle pruského vzoru.

Na základě Všeobecného školského řádu, který řešil jak správní, tak metodické otázky, byla v zemi zavedena vzdělávací povinnost, respektive po roce 1789 povinná školní docházka pro všechny děti od 6 do 12 let a pevný systém organizace nižšího školství. Tento řád, zkráceně nazývám *Schulpatent* upravoval strukturu elementárních škol, které byly trojího druhu. Vedle škol triviálních to byly ještě školy normální a hlavní.

Školy triviální představovaly nejnižší stupeň, byly jednotřídní či dvoutřídní a byly zakládány na venkově a menších městech při farních a filiálních kostelech.⁴⁹ Výuka probíhala v mateřském jazyce⁵⁰ a hlavní náplň výuky tvořilo náboženství spolu

⁴⁷ Srov. ŠTVERÁK, V. Dějiny pedagogiky. Díl 2., s. 78-80 či např. PETRÁŇ, J. Nástin dějin filozofické fakulty Univerzity Karlovy v Praze (do roku 1948), s. 89-90.

⁴⁸ Srov. HANZAL, J. *Příspěvek k dějinám školství a jeho správy v Čechách v letech 1775 – 1848*, s. 245.

⁴⁹ Podle nařízení z roku 1789 měly být zřizovány triviální školy ve všech místech, kde se v obvodu půl hodiny chůze nacházelo alespoň 90-100 školou povinných dětí. NOVOTNÝ, M. *Děti státu. Školství v českých zemích mezi reformou a tradicí*. In LORMAN, J., TINKOVÁ, D. *Post tebras spero lucem. Duchovní tvář českého a moravského osvícenství*, s. 158.

⁵⁰ „Jakákoliv zmínka o jiných než německých školách či o vyučování v některém mateřském (neněmeckém) jazyce v něm chyběla. Skutečností však bylo, že v Čechách a na Moravě probíhala ve

s triviem – čtení, psaní, počítání. Doplněno bylo i o základy vlastivědy („občanské nauky“) či přírodopisu, popř. i němčiny – tam, kde se vyučovalo česky, a jen v případě, že sám učitel ovládal němčinu, což bylo v řadě případů problémem. Nechyběla ani výuka zpěvu, či hry na hudební nástroj. Děti si podle možností mohly osvojit i základy zemědělských prací a některé řemeslné dovednosti.⁵¹

Ve větších městech pak byly zřizovány trojtřídní či čtyřtřídní školy hlavní, které byly již s několika učiteli, rozšiřovaly znalosti z triviálních škol a byly diferenciovány na průmyslovou a zemědělskou výrobu. Výuka byla rozšířena i o poznatky z dějepisu, zeměpisu či základy latiny.

Třetí typ škol, čtyřtřídní školy normální, někdy též nazývané školy vzorové⁵², měly za úkol především připravit žáky do praxe a byly v zemských městech – jedna v Praze a jedna v Brně. Vyučování v hlavních a normálních školách probíhalo především v německém jazyce.

Zavádění a prosazování povinné školní docházky bylo v celoevropském měřítku stále značně výjimečným jevem. Povinná školní docházka se týkala rovněž i dívek. Felbiger preferoval oddělené vzdělávání dívek a chlapců, přičemž dívky měly učit učitelky. Pro dívky však veškeré institucionálně zabezpečené školství začínalo i končilo právě na elementárním stupni.⁵³ Postupně tak začaly být v některých městech zakládány zvláštní dívčí třídy, popř. ve větších městech i dívčí školy triviální a hlavní. Přesto zpočátku dívky navštěvovaly školy minimálně. Školní docházka byla ustanovena na 6 let. Zpočátku však ještě nebyly vyměřeny sankce za porušování školních povinností. Hustota školní sítě se od vydání Schulpatentu výrazně zvýšila, přesto se zpočátku docházka dětí do škol zlepšovala zvolna. „Do začátku 19. století dosáhl počet dětí pravidelně navštěvující školu v Čechách hodnoty 70%, v roce 1834 do školy

výrazně většině všech triviálních škol výuka v češtině a že i příprava učitelů v mnohých praeparandách byla vedena v českém jazyce. Odlišná situace byla ve Slezsku a v oblastech s výraznou většinou německy mluvícího obyvatelstva. Ani ve všech hlavních školách se však nevyučovalo německy. Záviselo to obvykle na národnostním složení obyvatelstva. Skutečností ovšem bylo, že i mnoho českých rodičů vyžadovalo výuku svých dětí v hlavní škole v němčině. Nejen z určitých "společenských" důvodů, ale i pro jejich lepší životní uplatnění. Úřady samozřejmě měly zájem na tom, aby se výuka v němčině, která byla oficiálním zemským jazykem, rozvíjela a rozšiřovala. Proto každého učitele, který vyučoval v němčině a jehož žáci vykazovali v ovládnutí německého jazyka pokrok, okázale odměňovali.“ In MORKEŠ, F. Tereziánská reforma v českém školství. Dostupné na: <http://clanky.rvp.cz/clanek/c/PO/827/TEREZIANSKA-REFORMA-V-CESKEM-SKOLSTVI.html%22/>

⁵¹ Srov. NOVOTNÝ, M. Děti státu. Školství v českých zemích mezi reformou a tradicí. In LORMAN, J., TINKOVÁ, D. *Post tenebras spero lucem. Duchovní tvář českého a moravského osvětenství*, s. 158.

⁵² Srov. ŠTVERÁK, V. a MRZENA, J. *Felbiger a Kindermann: reformátoři lidového školství*, s. 101-102.

chodilo již takřka 93% dětí podléhajících školní docházce.⁵⁴Návštěvu školy mimo jiné ovlivňovaly také skutečnosti jako vzdálenost bydliště od školy, majetkové poměry, potřeba dětské práce na poli (úlevy pro venkovské školáky od 6 – 12 let v letních měsících) a především dlouhodobě přetrvávající názor rodičů, že škola je pro jejich potomky neúčinná.

Mimořádně významné na školské reformě bylo také to, že byla spojena s řadou podpůrných kroků. Již v roce 1775 byl v Praze zřízen sklad školních knih, který byl pověřen vydáváním učebnic. Ve stejném roce tereziánské reformy rovněž nastartovaly tolik potřebné změny v přípravě, postavení a zabezpečení učitelů nižších škol. Vznikly první preparandy pro přípravu učitelů. Preparandy byly tříměsíční či šestiměsíční kurzy pro uchazeče o učitelské povolání. Absolventi preparand - pokud byli starší dvaceti let a pokud sloužili ve škole jako pomocník učitele alespoň jeden rok - , se mohli přihlásit k učitelské zkoušce. Vytvoření preparand bylo prvním krokem k tomu, aby se ukončil stav, kdy mezi učiteli převládali vysloužilí vojáci, náhodně vybraní občané či zběhlí studenti. Kromě těchto kurzů až do poloviny 19. století neexistovala žádná jiná institucionální forma přípravy budoucích učitelů elementárních škol.⁵⁵

Přesto, že tato příprava nebyla ideální, oproti dřívějšímu stavu došlo k výrazné pozitivní změně.

Všeobecný školní řád, který vyzýval rodiče aby své děti posílali do školy, počítal s tím, že ve školách bude základní metodou hromadná výuka. Jednalo se o pedagogickou novinku, neboť v dosavadní praxi převažovala výuka individuální. Proto bylo důležité učitele na novou výukovou metodu připravit a právě k tomu měla sloužit základní didaktická příručka pro vyučující z roku 1775 – Metodní kniha, kterou německy sepsal sám hlavní autor školské reformy Ignác Felbiger. Tato kniha, celým názvem *Methodenbuch für die Lehrer der deutschen Schulen in den k.k. Erbländern*, vyšla o dva roky později i v češtině - pod názvem *Kniha methodní pro učitele českých škol v císař. král. zemích* - a měla vést učitele nejen k hromadnému vyučování ve třídách, ale také zdůrazňovala metodický postup od lehčího k obtížnějšímu, od známého k neznámému. V knize také „*důkladně a jadrně se ukazuje, jak byv školním*

⁵³ Další vzdělávání dívek nabízely kurzy domácích prací a školy spravované ženskými řeholními společenstvími. Více o vzdělávání dívek např. BAHENSKÁ, M. *Počátky emancipace žen v Čechách. Dívčí vzdělávání a ženské spolky v Praze v 19. století*, s. 9-27.

⁵⁴NOVOTNÝ, M. *Děti státu. Školství v českých zemích mezi reformou a tradicí*. In LORMAN, J., TINKOVÁ, D. *Post tenebras spero lucem. Duchovní tvář českého a moravského osvícenství* s. 159.

⁵⁵ Učitelky dívčích škol se připravovaly soukromě, učitelkami se mohly stát na základě úspěšného přezkoušení před příslušným školním dozorcem. Více např. v ŠAFRÁNEK, J. *Školy české*, s. 160 a 197.

*řádu určitý způsob učitelé netoliko vesměs, ale i zvláště při každé k učením nařízené věci zříditi se měl“.*⁵⁶ Obecně můžeme říci, že Metodní kniha stála vysoko nad průměrem tehdejší pedagogické praxe a po celou čtvrtinu století byla rádcem v praktické výuce i zdrojem teoretických poznatků.

Roku 1787, již za vlády Josefa I., byli ustanoveni krajští školní komisaři, kteří byli podřízeni vrchnímu školnímu dozorcím. Školní komisaři podávali zprávy o práci učitelů, stavu budov, docházce dětí do škol a také navrhovali platy a odměny učitelům.

Reformami Marie Terezie a následně Josefa I. byly položeny základy všeobecného lidového vzdělání. K rozsáhlé reformní činnosti musel stát přikročit zejména po válečných neúspěších habsburské monarchie, jejíž součástí byly i Čechy. Tato reformní činnost měla pomoci v politickém i ekonomickém propadu monarchie. Osvícenské reformy středního a vysokého školství vedly ke zkvalitnění výchovy a vzdělání jak budoucích byrokratů, tak i humanitní a technické inteligence. Elementární školství se stalo prostorem, kde se velké osvícenské myšlenky asi nejvíce přiblížily prostým lidem. Školní systém, který se doposud jako výrazně selektivní opíral o univerzity, gymnázia a partikulární městské školy, měl být systémem veřejných škol, které by poskytovaly vzdělání veškerému obyvatelstvu. Nezbytný požadavek obecného vzdělání, které by zabezpečovalo hospodářský rozvoj státu, se při realizaci reformy spojil s osvícenskou filosofií a již zmíněným politickým zájmem státu, který již také ve větší míře usiloval o ovlivňování myšlení a způsobu života všech poddaných.⁵⁷

Ačkoli i Marie Terezie vládla v duchu osvícenského absolutismu, až Josef I. dovedl tento model téměř k „dokonalosti“. Marie Terezie se stále oddávala jistým sentimentálním ohledům, ať už na individualitu jednotlivých zemí, na katolickou církev či stavovské obce jednotlivých zemí. Josef I. žádné ohledy na nikoho a na nic nebral. Mohli bychom říci, že Marie Terezie reprezentovala osvícenský absolutismus s „lidskou tváří“, její syn Josef byl jeho představitelem v drsné a surové podobě. Reformy prosazoval tvrdě a nekompromisně, neohlížel se na církev, na zemské stavy,

⁵⁶ HŘEBCOVÁ, H. *Školní reformy za panování Marie Terezie a Josefa I. a jejich odraz v deníkových zápiscích J.J. Ryby*. Dostupné na [www: <http://epedagog.upol.cz/eped1.2003/mimo/clanek34.htm>](http://epedagog.upol.cz/eped1.2003/mimo/clanek34.htm)

⁵⁷ Srov. MORKES, F. *Tereziánská reforma v českém školství*. Dostupné online na: <http://clanky.rvp.cz/clanek/c/PO/827/TEREZIANSKA-REFORMA-V-CESKEM-SKOLSTVI.html%22/>

na své poddané. Řada jeho reforem měla pozitivní dopady, vždy je ale prováděl zcela autoritativně. Po smrti Josefa I. v roce 1790 na vídeňský trůn usedl jeho bratr Leopold I., který naopak věděl, že bez určitého konsenzu se vládnout nedá. I když oběma bratrům učarovalo osvícenství, každý je uplatňoval naprosto odlišným způsobem. Leopold I. za své vlády zrušil řadu nařízení svého bratra, dopad některých pak zmírnil, ale podstata zůstala zachována. Nařízení o zrušení generálních seminářů přineslo Leopoldovi I. i důvěru katolické církve. Výchovu kněží tak znovu získaly pod svou kontrolu jednotlivé diecéze. „*V monarchii opět zavládla „jednota trůnu a oltáře“ a Pius VI. určitě neskryval dojetí.*“⁵⁸ Smrt Leopolda I. přišla předčasně, v roce 1792, jen po dvou letech jeho vlády. Smrtí Leopolda I. tak skončila doba vlády dětí Marie Terezie a tím i éra osvícenců na rakouském trůně.

Doba osvícenských ideálů skončila. Éra francouzské revoluce a následných napoleonských válek odhalila i odvrácenou tvář idejí a procesů, které na přelomu 18. a 19. století vedly k zásadní proměně světa. Začal se formovat moderní nacionalismus a na scénu se dostával romantismus.⁵⁹

2.4 VZDĚLÁVÁNÍ VHABSBURSKÉ MONARCHIE V LETECH 1792-1848

Po Leopoldově smrti se stal vládcem habsburské monarchie jeho prvorozený syn, František. Nástupem flegmatického, zasmušilého, skeptického Habsburka definitivně skončila éra reforem. Dlouhé Františkovo vladaření se tedy stane nekonečnou válkou s myšlenkami demokracie a liberalismu. Pro Františka se měla stát revoluce a to, co z ní vzešlo, noční můrou první poloviny jeho vlády. Šokem byla pro panovníka poprava královského páru Ludvíka XVI. a Františkovy tety Marie Antonie. František uzavřel koalici proti Francii a po celou první polovinu jeho vladaření, přes dvacet let, Františka takřka nepřetržitě provázely boje s revoluční Francií. Se změnou postoje k revoluční a následně napoleonské Francii došlo také k proměně postoje ve vnitrostátní politice. Hlavním cílem se stala stabilizace společnosti a tím byl nastaven

⁵⁸VONDRA, R. *České země v letech 1705 – 1792*, s. 134.

⁵⁹ Srov. tamtéž, s. 97-140.

nový kurz, konzervativní a reakční, který přinesl více politické svobody šlechtě a církvi, tj. staronovým oporám státu.⁶⁰

Osvícenské pojetí školy a školní výuky v našich zemích, charakteristické pro období tereziánských reforem, bylo za vlády císaře Františka značně zrevidováno. Rozhodující vliv na to měly Františkovy obavy, že by prostřednictvím osvícenského školství mohly do monarchie proniknout myšlenky a vlivy spojené s francouzskou revolucí. Avšak je třeba zdůraznit, že církevně-politický systém josefinismu nadále přetrvával, takže stát měl stále silný dohled nad školstvím, který byl z jedné strany vykonáván státními úřady a na druhé straně církví, jejíž představitelé – na nejnižší úrovni faráři – dodávali úřadům pravidelná hlášení.

Rozvoji školství nepřály ani vyčerpávající napoleonské války. Školy byly nakonec postaveny pod tuhý dozor spojený s cenzurou, což se projevilo kupř. v přísném schvalování povolených učebnic. Tato změna školské politiky byla potvrzena v roce 1805 vydáním zákoníku obecného školství pod titulem Politické zřízení školské. Zákoník upravoval školství prakticky ve všech zemích tehdejší rakouské monarchie. Toto školské zřízení bylo postaveno na podstatně jiné základy, než tomu bylo po tereziánských reformách. Základní filosofií Politického zřízení školského byla zásada, že: „*Rakousko nepotřebuje lidí učených, nýbrž dobrých poddaných*“.⁶¹ Předpis obsahoval i mnohé pozitivní jednotlivosti, to však nic nemění na tom, že se školství začalo opožďovat za zrychlujícím se evropským vývojem.

Systém nižšího školství, na kterém spolupracovaly církve a stát popsal například historik Miroslav Novotný: „*Reforma roku 1805 zavedla (či spíše obnovila) dualistický správní systém, který zůstal v podstatě zachován až do šedesátých let 19. století – státní a místní úřady měly zajišťovat školy hmotně a finančně, zatímco církve se znovu stala rozhodujícím činitelem v otázkách učebních plánů a vlastní náplně vyučování. Po státní linii byly českobudějovické školy řízeny místním magistrátem a okresním školním úřadem, podléhajícím zemské školní radě. Církevní dozor vykonával místní farář jako přímý nadřízený učitele, vyšší správní celek tvořil vikariát a okresní školní dozorce (vikář) podřízený českobudějovickému biskupskému ordinariátu, který v letech 1805-1869 pověřoval vždy některého z kanovníků katedrální kapituly důležitou*

⁶⁰ Srov. SVOBODA, R. Arnošt Konstantin Růžička. *Josefinista na českobudějovickém biskupském stolci*, s. 53-54.

⁶¹ MORKEŠ, F. *Politické zřízení školské z roku 1805*. Dostupné online na: <http://clanky.rvp.cz/clanek/o/z/1092/POLITICKE-ZRIZENI-SKOLSKE-Z-ROKU-1805.html/>

funkcí diecézního školního inspektora (scholastika).“⁶² Tato obecná fakta sice Novotný uvádí v souvislosti s českobudějovickým školstvím, výše zmiňované se však dá přenést na řízení nižšího školství prakticky v celé monarchii.

Výuka probíhala každý den kromě neděle, ve středu a v sobotu bylo jen dopolední vyučování. Vzhledem k tomu, že dozor nad školami byl svěřen církvi a že v pedagogických sborech měli učitelé náboženství (vystudovaní kněží) významné postavení, stanovilo Politické zřízení školské, že nikdo ze studentů teologie nebude vysvěcen na kněze, pokud se neprokáže alespoň dobrým vysvědčením z katechismu a pedagogiky.⁶³ Výjimka byla udělena jen piaristům, neboť ti takové vzdělání získávali již v noviciátu svého kláštera.

Politické zřízení školské od učitele požadovalo, aby měl zdravé tělo, zdravý rozum, zdravé smysly a dobrou výřečnost. Učitelé byli také předpisem důrazně varováni, aby se přestali toulat - často měnit místo svého působení - a aby zanechali „hluboce zakořeněného pekelného chlastu“. Proto jim bylo zakázáno hrát na svatbách a v hospodách, kde byly jejich hudební schopnosti často odměňovány právě alkoholem.⁶⁴

Hodnocení tohoto období bývá velmi tvrdé, jako například u Františka Morkese, který tvrdí že: „*Od žáků byla vyžadována nezměrná poslušnost vůči božské autoritě, co nejhorlivější plnění náboženských povinností a potlačování všech přirozených a smyslových pudů. Přestože byla nařízena všeobecná školní docházka, leckde zůstávala stále jen na papíře. Ale ani žáci si - mimo určité dovednosti ve čtení, psaní a v počtech - neodnášeli ze škol do života nic trvalého*“.⁶⁵

Ačkoli některá tvrzení jsou k tomuto období příliš kritická, poměrně brzy bylo zřejmé, že tento stav školství nevyhovuje. Až do poloviny 19. století se však nic podstatného nezměnilo. Pro změny nebylo nalezeno porozumění a tam, kde se přeci jen objevilo, nebyl dostatek finančních prostředků. Ve školství tak došlo ke změnám až po revolučním roce 1848 a především po vydání školského zákona z roku 1869.

⁶² NOVOTNÝ, M. *Dějiny vyššího školství*, s. 84.

⁶³ Srov. SOMR, M. *Dějiny školství a pedagogiky*, s. 157-158.

⁶⁴ Srov. ŠAFRÁNEK, J. *Školy české. Obraz jejich vývoje a osudů*.

⁶⁵ MORKES, F. *Politické zřízení školské z roku 1805*. Dostupné online na:

<http://clanky.rvp.cz/clanek/o/z/1092/POLITICKE-ZRIZENI-SKOLSKE-Z-ROKU-1805.html/>

3. JAN VALERIÁN JIRSÍK V LETECH 1798-1851

3.1 STRUČNĚ K JIRSÍKOVU ŽIVOTU DO POČÁTKU JEHO BISKUPSKÉHO PŮSOBENÍ

Jan Valerián Jirsík se narodil 19. června 1798 ve vesnici Kácově na břehu Sázavy. Pocházel z nezámožné české rodiny a ačkoli je v matrice zřetelně uvedeno Johannes Victorinus Gyřík, různými prepisy v úředních dokumentech se jméno měnilo přes Jirzik na konečné Jirsik a Jirsík – v této podobě se poprvé objevilo na školním vysvědčení.⁶⁶

Jan Valerián strávil v Kácově jen dětská léta. Rodiče se odstěhovali do Německého – dnešního Havlíčkova - Brodu a pravděpodobně tam zůstali jen do poloviny roku 1810, neboť jejich syn Jan Valerián je uveden v seznamu žáků tamního gymnázia pouze v letech 1808 až 1810 jako žák první a druhé třídy. Právě tehdy převzali místní gymnázium národně uvědomělí želivští premonstráti, kterým čeština v kraji připadala samozřejmá, a výchova k češtví byla povinností. z jejich gymnázia vycházely osobnosti jako Karel Havlíček, F. J. Rubeš či Bedřich Smetana a jak například uvádí Kadlec, v mladém Jirsíkovi zanechalo toto české národní ovzduší silné a trvalé stopy. Jirsíkovi rodiče se často stěhovali. Ve studiích Jan Valerián pokračoval v Hradci Králové, odkud pak přestoupil na filosofické učení v Litomyšli. Po příchodu na pražskou bohosloveckou fakultu roku 1816 se sdružil s Jakubem Macanem, Augustinem Jedličkou a dalšími kolegy ke společným řečnickým cvičením, teologickým i vědeckým studiím a ke cvičení v českém jazyku.⁶⁷ Na kněze byl vysvěcen 28. prosince roku 1820 ve svatovítské katedrále a své první místo Jirsík nastoupil 2. února 1821 jako kaplan v Cítově u Mělníka. Když po prázdninách roku 1822 z Cítova odcházel, ředitel dolnobeřkovického lobkovického panství mu vystavil velmi lichotivé vysvědčení, ve kterém ho mimo jiné nazval vzorem bezúhonného a pracovitého kněze. Zvláště byla pochválena jeho úspěšná práce ve škole a to, že při stálém zaměstnání připravil ještě tři chlapce na studie. Poté Jirsík nastoupil v Roudnici nad Labem - 9. září 1822 - , kde na sebe výrazně upozornil svým řečnickým talentem,

⁶⁶ Srov. MALINA, T. *Jan Valerián Jirsík – pastýř dvoujazyčného kraje*, s. 2.

⁶⁷ Srov. KADLEC, J. *Jan Valerián Jirsík*, s. 7-9.

příjemným vystupováním a také pedagogickými vlohami. Arcibiskupská konzistoř v Praze vyslovila Jirsíkovi opakovaně svá uznání. Poprvé v prosinci roku 1822, v únoru 1823 a potřetí po generální kanonické vizitaci roku 1825. Antonín Burger – arcibiskupský vikář, arciděkan v Černoušku – vydal 1. ledna 1828 o Jirsíkově působení v Roudnici krásné a obsáhlé vysvědčení. Dle prohlášení vikáře Burgera se Jirsík choval výtečně a k plné spokojenosti představených, a to jak z hlediska právní bezúhonnosti, tak v zastávání úřadu kazatelského, katechetského či v navštěvování nemocných. Obzvláště pochvalně se Burger vyjadřuje o Jirsíkově péči o školní mládež. „*Nespokojil se jen se vzornou výukou a výchovou, nýbrž byl svým malým svěřencům opravdovým otcem, staraje se i o jejich ošacení a hmotnou podporu, pokud toho měli zapotřebí; mimo to připravil větší počet dětí z lobkovických úřednických rodin na studie.*“⁶⁸

Jirsík měl na starosti i odrostlejší mládež a konal s ní opakovací hodiny, jelikož si přál, aby si mládež zachovala z vědomostí získaných ve škole co nejvíce. Pokud nenalezl k probírané látce příručku, sestavil sám výbor poznatků, jež pokládal za důležité. Jirsík si sliboval velký užitek od nedělních a svátečních setkání, kde by s mládeží četl a čtené vysvětlil. v souvislosti s prací ve škole vznikla roku 1826 kniha *Škola nedělní pro vyrostlou mládež, jakož také kniha vzdělávací pro obecný lid*. V témže roce také Jirsík vydal z části vlastivědné dílo *Říp a jeho chrám*, ve kterém ho hora zajímá z různých stránek. Výtěžek z prodeje této knihy Jirsík určil ve prospěch učitelských vdov. Roku 1826 se také zasloužil o založení spolku na podporu chudých a zastával v něm funkci pokladníka.⁶⁹

Na podzim 1827 se uprázdnila lobkovická zámecká kaplanka v Jezeří - Eisenberg v severních Čechách - a Jirsík si o místo zažádal. Kníže Ferdinand z Lobkovic žádosti vyhověl a Jirsík v únoru 1828 nastoupil. Zde se také Jirsík poprvé ocitl v oblasti se silným zastoupením německého živlu.⁷⁰ Ve vysvědčení litoměřické konzistoře z února 1832 je zmíněno také Jirsíkovo horlivé studium bohovědy – pravděpodobně již tehdy se rozhodl, že složí doktorát z teologie, jelikož zanechal všech dalších zájmů a za svého pobytu v Jezeří publikoval pouze jedno krátké dílo.

Po čtyřech letech v Jezeří se Jirsík stal farářem ve vesnici Minice u Kralup. z klidného zámeckého ústraní v Jezeří by Jirsík pravděpodobně nespíchal, nebýt

⁶⁸ KADLEC, J. *Jan Valerián Jirsík*, s. 10.

⁶⁹ Srov. tamtéž, s. 9-10.

⁷⁰ Srov. MALINA, T. *Jan Valerián Jirsík – pastýř dvoujazyčného kraje*, s. 6.

neblahých poměrů jeho rodiny. Jeho rodiče přišli o všechno své jmění a prvorozený syn pokládal za svou povinnost rodičům pomoci a proto, aby se osamostatnil, požádal v březnu 1832 o faru v Minicích. Do Minic se pravděpodobně nastěhovali i jeho rodiče, z dokladu z roku 1846 je patrné, že u Jirsíka žila jeho matka a sestra. Jako na všech předcházejících působištích i zde Jirsík konal horlivě své povinnosti. Farní kostel v Minicích i filiální v nedalekých Holubicích byl ve špatném stavu. Z našetřených peněz a sbírek nechal Jirsík kostely upravit a po opravách byly ve vzorném stavu. Nemenší péči věnoval tamnímu obyvatelstvu. Pracoval pilně ve škole, ve zповědnicí i na kazatelně a k tomu si ještě minický farář dovedl nalézt čas k soustavnému studiu, takže roku 1837 mohl složit dvě rigoróza na bohoslovecké fakultě. Od roku 1835 Jirsík uveřejňoval články v Časopisu pro katolické duchovenstvo, a to zásluhou zejména Vincenta Zahradníka – známého faráře, teologa a filozofa. V roce 1835 také vyšlo jeho dílo *Proč jsem katolíkem?*, ke kterému vyšel podnět zvenčí. Byla vyhlášena soutěž o dílo, které by nejlépe přispělo ke zvýšení katolického sebevědomí. i jeho spolusoutěžící, Vincent Zahradník se o díle vyjádřil jako o tom nejlepším. Jirsík byl v této době velmi literárně činný, vycházely jeho práce z oboru homiletiky, morálky a dogmatiky, studie historické či studie z církevního práva. Jirsíkových referátů v Časopise pro katolické duchovenstvo bylo přes třicet.

Především díky své publikační činnosti se Jirsík stal známým i v Praze a dostalo se mu významného místa. V únoru 1846 se stal členem metropolitní kapituly u sv. Víta v Praze. Pražská teologická fakulta ho roku 1848 ocenila udělením čestného doktorátu a byl jmenován českým kazatelem při katedrále - u svatého Víta. Dostal také příležitost ukázat, jestli je jeho kazatelský věhlas oprávněný. A brzy o něm věděla celá Praha. Jako pražský kanovník se Jirsík účastnil veřejného života a byl členem mnoha charitativních a vlasteneckých spolků, byl i činným členem Českého muzea. V roce 1827, konkrétně 26. srpna byl Jirsík ustanoven redaktorem Časopisu pro katolické duchovenstvo a jak se ukázalo, konzistoř nemohla volit lépe. Jirsík prohlásil, že nebude zanedbávat teoretickou stránku, ale Časopisu dá hlavně praktický směr a učiní jej všestranně prospěšným pěstováním teologických disciplín, které přímo zasahují do života, jako je kazatelna, zповědnice, škola či pastýřský úřad a dále slíbil, že bude veřejnost seznamovat s novými teologickými, českými i cizojazyčnými knihami.

Činnost kazatelská, literární a národně buditelská Jirsíkovi přinesla v pražském církevním prostředí vysoké postavení. Tehdejší arcibiskup kardinál Bedřich

Schwarzenberg se prý dokonce vyjádřil slovy: „*Mám perlu vzácnou v kapitole své, ale bojím se, že o ni přijdu*“. A tak se i stalo, když 4. června 1850 zemřel českobudějovický biskup Josef Ondřej Lindauer a na jeho místo byl vybrán Jan Valerián Jirsík na návrh tehdejšího ministra kultu a vyučování Lva Thuna. Císařské jmenování nového biskupa proběhlo 25. března 1851 a o pár měsíců později, v říjnu téhož roku, Jirsík přijel do Českých Budějovic a rychle se připravoval k převzetí úřadu.⁷¹

3.2 JAN VALERIÁN JIRSÍK V DOSAVADNÍCH VÝZKUMECH

Jan Valerián Jirsík se zapsal do dějin hlavně jako teolog, českobudějovický biskup, obhájce českých národních zájmů a podporovatel vzdělanosti. Věhlas si získal především díky svým kazatelským a literárním schopnostem, vynikal také jako zastánce českého společenského života. Usiloval nejen o dobro katolíků, ale dobro obecné, dobro všech. V literární oblasti byl velmi činný a vytvořil řadu významných teologických i neteologických děl. Bezpochyby můžeme říci, že patřil mezi nejvýznamnější postavy českého náboženského života 19. století. Patří k osobnostem, které i dnes veřejnost vnímá velmi pozitivně a s jeho jménem si mnoho lidí spojuje zejména úsilí, které Jan Valerián vynaložil na rozvoj českého školství v Českých Budějovicích. Jeho pedagogické snahy však můžeme pozorovat o mnoho dříve, než usedl na biskupský stolec.

Během působení v českobudějovické diecézi se zabýval mimo jiné pastoračními otázkami a situací kolem vzdělávání v Českých Budějovicích. Ačkoli Jan Valerián v této době nebyl tak literárně plodný jako před vstupem na biskupský stolec, díky svým teologickým, sociálním, ale i politickým aktivitám byl známou osobou nejen v diecézi. V celém období jeho biskupského působení - více než třicet let - se také zabýval rostoucí nacionalistickou rivalitou mezi Čechy a Němci.

Přesto, že byl Jirsík takto známou a váženou osobou, v posledních letech, ba dokonce můžeme říci v posledních desetiletích, mu není věnováno mnoho pozornosti, kterou si zajisté zaslouží. Poslední monografie, která se zabývá jeho životem, vyšla roku 1993. Autorem byl katolický kněz a církevní historik Jaroslav Kadlec. Z hlediska

⁷¹ Srov. KADLEC, J. *Jan Valerián Jirsík*, s. 21-30.

metodiky je však způsob zpracování této monografie zastaralý, autor se také zaměřuje hlavně na Jirsíkovi aktivity v době, kdy byl biskupem. Nemůžeme zapřít přínos v tom, že Kadlecova kniha Jan Valerián Jirsík obsahuje cenné shrnutí bibliografie starších autorů. Jirsíkova teologická činnost však stále zůstává téměř nereflexovaná a několik historicky zaměřených prací, které vyšly v posledních desetiletích převážně v Jihočeském kraji, jsou jen shrnutím toho, co již bylo o Jirsíkovi napsáno a to bez jakýchkoliv vědeckých ambicí a ověřování informací v historických domácích i zahraničních zdrojích. Přesto, že je tedy děl či zmínek o Jirsíkovi mnoho, mohlo by se říci, že moderní Jirsíkova biografie stále chybí a absence takovéto monografie zabraňuje hlubšímu ocenění jeho teologické práce.⁷² V posledních letech také několik autorů publikovalo dílčí studie v kontextu svých odborných znalostí. Jsou to Alois Křišťan (2006)⁷³ a Tomáš Veber (2006)⁷⁴ v oblasti pastorální teologie, ve fundamentální teologii Eduard Krumpolc (2011),⁷⁵ v dogmatické teologii Petr Košulič (2009),⁷⁶ či v ekumenické teologii Jaroslav Vokoun (1999).⁷⁷

Ačkoli je Jirsík právem spojován s rozvojem českého školství v Českých Budějovicích, vydal pedagogické dílo Škola nedělní a autoři jako Kadlec, Malina i starší ve svých dílech zmiňují Jirsíkův aktivní přístup k otázkám vzdělávání, nikdo se však doposud nezabýval jeho pedagogickým myšlením. Doposud nikdo se nesnažil zpracovat Jirsíkovy pedagogické záměry, metody a cíle či na koho a jak svými pedagogickými názory navázal, odkud čerpal. A to přesto, že zejména v době, než se dostal do Prahy a poté do Českých Budějovic, se snažil nejen o správnou výuku, ale i výchovu dětí a mládeže a mnoho dětí ve svém volném čase připravoval na studie. V této oblasti tedy není na koho navázat. Autoři se o Jirsíkově péči o školní mládež vyjadřují jen okrajově. Lze ovšem čerpat ze samotných Jirsíkových děl, a to nejen z

⁷² Srov. SVOBODA, R., KAMENOVÁ, S., NOVOTNÁ, R. *The Life And Theological Work of Jan Valerián Jirsík – Actual State of Research issue, Notitiae historiae ecclesiasticae* 1/2013, s. 15-19.

⁷³ KŘIŠŤAN, A. Sociální otázky v díle J. V. Jirsíka, *Studia Theologica*, 2006, č. 2 (24), s. 80-90.

⁷⁴ VEBER, T. J. V. Jirsík and his circle: Církevně-společenské aktivity biskupa Jana Valeriána Jirsíka a jeho spolupracovníků. In *Duchovní a myšlenkové proměny druhé poloviny 19. století. Sborník příspěvků z vědecké konference pořádané na TF JU 23. února 2006*. České Budějovice : Teologická fakulta Jihočeské univerzity, 2006, s. 98-108.

⁷⁵ KRUMPOLC, E. Fundamentální teologie v díle Jana Valeriána Jirsíka, *Studia theologica*, 2011, č. 1 (43), s. 42-53.

⁷⁶ KOŠULIČ, P. *Sondy do dějin české mariologie (Jirsík, Hejbal, Špaček, Žák, Dacík, Zvěřina)*, Olomouc: Universita Palackého v Olomouci. Cyrilometodějská teologická fakulta. Katedra systematické teologie, 2009. 145 p. Diplomová práce, supervizor Ctirad Václav Pospíšil.

⁷⁷ VOKOUN, J. *Vztah biskupa Jirsíka k evangelikům*, Teologická reflexe, 1999, č. 1, s. 72-80.

knihy *Škola nedělní pro vyrostlou mládež* jakož také kniha vzdělávací pro obecný lid, ale i z děl ostatních či z mnoha článků v *Časopisu pro katolické duchovenstvo*, do kterého Jirsík aktivně přispíval a v roce 1847 – jak je již uvedeno v předchozí kapitole - se dokonce stal redaktorem tohoto časopisu.

4. JIRSÍKOVO PEDAGOGICKÉ MYŠLENÍ

4.1 JIRSÍKOVY PŘÍSPĚVKY V ČASOPISE PRO KATOLICKÉ DUCHOVENSTVO

Pokud tedy vnímáme osvícenství ve smyslu toho „pravého“, zjistíme, že Jirsíkova díla a názory v nich jsou jasným příkladem „pravého“ osvícence. Toto osvícenství má poskytovat člověku ponaučení, dávat mu jasné poznání i schopnost odhalovat Boží tajemství. „Praví“ osvícenci chápou rozum jako „*Boží dar a člověk má dokonce povinnost ho používat, aby dokázal porozumět, uchovat a rozvíjet to, co mu bylo Bohem svěřeno*“⁷⁸ Zpřesvědčení „pravého“ osvícenství pramení názory Jana Valeriána Jirsíka, který se snažil vzdělávat a vychovávat děti a mládež, učil je používat rozum, získávat i umět aplikovat informace o světě, stále ovšem kladl největší důraz na vzdělávání ve víře a pro víru. Jako kněz se cítí povinen vzdělávat a nevidí rozpor mezi tím, že vzdělává ve víře i v obecných věcech. Ze všech jeho děl je ovšem patrné, čemu dává přednost. Přesto, že se snaží naučit lid „správně“ používat rozum, Bůh je stále tím nejdůležitějším. Používání rozumu a samostatné myšlení dle Jirsíka neznamená odvracení se od Boha, či ničení vazby mezi člověkem a Bohem.

Jak je již popsáno v první kapitole, ideálem osvícenství byl ctnostný člověk používající rozum a takový se člověk nerodí sám od sebe, bez námahy. K těmto ideálům měla přispět výchova a školní vzdělávání. Musíme si také přiznat, že zájem státu o lid a jeho vzdělanost byl motivován především situací ve státě, fiskálními, vojenskými a politickými cíli. Vočích josefinistů je tudíž na lidovou společnost nahlíženo jako na pasivní objekt reformních snah, který je třeba vychovat. Cílem politiky byl pracovitý, mravný a šetrný člověk. V zájmu státu a nositelů osvícenských myšlenek bylo vychovávat fyzicky i duševně zdravé, efektivně pracující lidi.⁷⁹ Tak je to patrné i u Jirsíka v jeho snaze nevzdělávat jen duši.

Že se Jirsíkovi protivilo „falešné“ osvícenství, francouzské osvícenství, které mělo k náboženství a katolické církvi poměrně negativní vztah, osvícenství, které se

⁷⁸ SVOBODA, R. *Arnošt Konstantin Růžička. Josefinista na českobudějovickém biskupském stolci*, s. 15.

⁷⁹ Srov. RANDÁK, J., SOCHA, J. „...važ si času, chyť se práce, zahálky se střež co zrádce“. *Lidové prostředí jako objekt osvícenské disciplinace*. In LORMAN, J., TINKOVÁ, D. *Post tenebras spero lucem. Duchovní tvář českého a moravského osvícenství*, s. 77-84.

prázdňe odvolávalo na učení rozumu, v nedbání o objektivní pravdy křesťanství, je patrné z příspěvků v Časopise pro katolické duchovenstvo. Jirsík ovšem píše, že i ti největší nevěrci se na katolickou víru obrátili: „*Nejmi mne též tajno, že ti nejprostopášnější svobodověřci, zmoudřivše, k žádnějiné, leč toliko ke katolické církvi se neobrátili a v ní umřítí sobě nežádali. To učinil slovůtný Buffon, la Harpe, d'Argeus, Monclar, a sám arciolec a prapořečník všech nevěrců Voltaire, kterýž v své první nemoci nejen křesťansky, anobř křesťansky katolicky chtěl umřítí, daje k sobě povolati kněze Gaultiera. Totěž by byl učinil i po druhé, an skutečně jeho poslední hodina bila, kdy by zlomyslně jeho přátelē (touto přičinou jeho nejhorší nepřátelē) v tom mu nebyli překáželi. Dosti na tom, že paní z Chatelet, se smrtí zápasící a jeho se tážící, má-li se dáti k smrti knězem připraviti a svátostmi sobě posloužiti, tu znamenitou od něho dostala odpověď: Vyvolte sobě nejjistějši stánku!*“⁸⁰

V Časopise pro katolické duchovenstvo Jirsík také seznamuje s různými literárními díly a hodnotí je. Jedním z nich je francouzská kniha z roku 1834, *La Thaumaturge du XIX. sièle, ou Ste. Philomène, Vierge et Martyre*. Píše se zde o „*divotvornici 19. století, čili o panně a mučednici Boží, svaté Filomeně*“⁸¹, která se stala mučednicí za císaře Diokleciana (2. – 3. století). Ten ji chtěl za ženu, Filomena se za něj však nemohla provdat, jelikož učinila slib Bohu, že z lásky ke Kristu Ježíši si ponechá panenskou čistotu. Císař nakonec Filomenu nechal umučit a její tělo se našlo až roku 1802. K tomu se Jirsík vyjadřuje slovy: „*Mohlby se tu někdo tázati: proč Bůh dřívě neoslovil věrné děvy své? Proč v našem teprv století zvelebil ji, a sice tak mnohonásobnými divy a zázraky? Vnašem století! Toto slovo přemnoho v sobě zavírá! – Jesliť to století duchovní pýchy, jesliť to věk nevěry, věk, v kterémž člověk krátkému rozumu svému chce podrobiti i skutky Boha nestihlého. Věk náš víry sobě mnoho neváží, anobř v posměch uvodí, což hned rozumem vyměřiti a postihnouti se nemůže. Bájkou a smyšlenkou zdá se mu býti všecko, což jen poněkud lidský rozum přesahá; a život svatý, Bohu ve všem oddaný, Bohem ve všem napořád se zpravujej, zdá se mu býti věci dokonce a dočista nemožnou.*“⁸² Zde je zcela zřetelně vidět, jaký postoj má Jirsík k osvícenskému směru převažujícímu ve Francii, odkud kniha pochází. Je si vědom, že

⁸⁰ JIRSÍK, J. V. *Proč jsem katolíkem?* In *Časopis pro katolické duchovenstvo*, r. 1835, číslo 2, s. 198.

⁸¹ JIRSÍK, J. V. *La Thaumaturge du XIX. sièle ou Ste Philomène, Vierge et Martyre*. Lausanne. i mprimerie de Samuel Delisle. In *Časopis pro katolické duchovenstvo*, r. 1836, číslo 1, s. 113.

⁸² JIRSÍK, J. V. *La Thaumaturge du XIX. sièle ou Ste Philomène, Vierge et Martyre*. Lausanne. i mprimerie de Samuel Delisle. In *Časopis pro katolické duchovenstvo*, r. 1836, číslo 1, s. 116-117.

osvícenská doba, pokud je chápána ve smyslu „falešného“ osvícenství, je dobou nevěry, dobou, kdy se člověk i skutky přicházející od Boha, snaží vysvětlit rozumem. Z celého textu v časopise je cítit, že je Jan Valerián Jirsík velmi rád, že takovéto příběhy přicházejí právě v době osvícenství. Oslavuje a vyzdvihuje Filomenin příběh, ukazuje na něm skutečnou víru v Boha a knihu doporučuje „*poněvadž obsah dotčené knihy v skutku hoden jest, by vůbec v známost uveden byl*“⁸³.

Jirsík se jako duchovní také cítil povinen účastnit se na vzdělávání a výchově lidí. Článek *Opřísaze* dokonce hned začíná slovy „*K povinností pastýře duší náleží také vyučování těch, kterýž, obesláni jsouce od pravomocnosti, přísahu skládati mají. Majíce moudrý ohled na důstojnost, svatost a vznešenost této věci, nařizují občanské zákony v mnohých zemích, by ty osoby, jenž přísahu skládají, prvé poslány byly k svým řádným pastýřům, a od nich tomu učeny byly, co k příčině této přesvaté věci zří. i církevní zákonové kladli povzdy duchovním pastýřům toto vyučování za veledůležitou povinnost, a máme k tomu nejeden rozkaz od těch, kteréž „Duch svatý ustanovil, aby spravovali církev Boží.“ Skut. Apošt. 20, 28. Věc pak sama v sobě jest tak důležitá, že velikou tohoto vyučování potřebu každý sám od sebe musí poznati.*“⁸⁴ Jirsík v článku popisuje, že než se začnou lidé učit o přísaze, je třeba nejprve je učit o Bohu. Píše, že slova pastýře by neměla žádného účinku – jakkoli zdravá a jasná by byla – pokud by směřovala k lidem, kteří Boha a jeho vlastnosti neznají. „*Svatost přísahy stojí toliko Bohem, a kdo Boha neuznává za bytost všudy přítomnou, vševědoucí, všemocnou, nejsvětější a na výsost spravedlivou, tomu také přísaha nic jiného není, než jakékoli jiné obyčejné a prosté utvrzování aneb zapírání. S učením o Bohu musí tedy duchovní pastýř začít, maje sprostému a málo vycvičenému člověku pravý o přísaze smysl vštípití, chce-li, by jeho vyučování mělo pevný základ, a ovoce dobrého přineslo.*“⁸⁵ Jirsík začal se svojí pedagogickou činností krátce po té, co byl vysvěcen na kněze. V tomto příspěvku vysvětluje, že nejprve se člověk musí naučit znát Boha a poté se učit jiné věci. Bez tohoto základu by člověk nemusel nové věci dobře pochopit. Tento příspěvek byl napsán relativně v začátcích jeho literární činnosti a lze z něj vyvodit, že se Jirsík cítil zodpovědný za vzdělání člověka. Nešlo mu o pouhý přísun informací lidem, ale o správné vyložení a používání nabytých vědomostí či zkušeností – z toho vyplývá i styl Jirsíkova pedagogického uvažování.

⁸³ JIRSÍK, J. V. *La Thaumaturge du XIX. siècle ou Ste Philomène, Vierge et Martyre. Lausanne. imprimerie de Samuel Delisle.* In *Časopis pro katolické duchovenstvo*, r. 1836, číslo 1, s. 113.

⁸⁴ JIRSÍK, J. V. *O přísaze.* In *Časopis pro katolické duchovenstvo*, r. 1836, číslo 2, s. 280.

O dva roky později, v roce 1838, Jirsík opět píše, že by se katoličtí knězi měli zabývat výchovou a vzděláváním a že to také dělají a přiznává jim za to velké zásluhy. Pěje chválu na Boha, který posílá duchovní, jež svým vyučováním lid ke ctnosti a šlechetnosti vzdělávají. Píše, že kněží církve katolické „vyučují, vyučují pravdám nejpotřebnějším, pravdám nejsvětějším, pravdám Bohem zjeveným. a zdali již tímto vyučováním světu co nejplatněji neslouží? Zdali již tím právě velmi spasitelně a blahodatně nepůsobí na duše svoje svěřené? Ó žádné umění lidské, a by sebe bylo užitečnější, není tak potřebné, jako známost a umění svaté víry Kristovy. Toto umění převyšuje daleko všecku učenost lidskou; v něm toliko může člověk najíti pravého osvícení ducha, pravé moudrosti a úplného upokojení mysli a srdce svého. a protož nic by ti ó člověče neprospělo, bysi byl sebe učenějším, kdybys v tom, což se spasení tvého týká, byl neumělým. Nic by tiplatno nebylo, by hlava tvá plna byla rozumu a učenosti, kdyby srdce tvoje prázdno bylo víry a svatého náboženství.“⁸⁶ Naprosto zřetelně zde vidíme, že umění svaté víry Kristovy Jirsík pokládá za to nejdůležitější, za to, co převyšuje všechnu učenost lidskou. Víra je základním kamenem pro všechno ostatní a zároveň nabádá lidi, aby šli do školy. V tomto příspěvku Jirsík chválí katolické kněze, kteří vynaložili spoustu práce při výuce lidí, a svá úsilí nevynakládají jen v kostelích a chrámech, ale i jinde. To dokazují Jirsíkova slova: „A však nejen v chrámu Páně učí katoličtí kněží těm nejpotřebnějším a nejsvětějším pravdám, noprž i kromě chrámu, všudy při každé dobré příležitosti, kteráž se jim udá, plynou z úst jejich slova, kteráž k Bohu vedou, a ke ctnému i šlechetnému životu budí, sílí, rozpalují. Jděte, moji nejmilejší! Jděte jenom do školy, do té nadějeplné, kvetoucí štěpnice, kdo tam medle mlékem víry svaté drahých dítek vašich outlá srdce ku ctnosti a nábožnosti vzdělává? Nejsou-li to kněží katoličtí, jenž milé dítky vaše svatému náboženství vyučují, jenž se učí, vás ctí, milovati, poslouchati?“⁸⁷ Jirsík si velmi váží práce katolických duchovních a říká, že by se děti měly vzdělávat již od útlého věku. Dále připomíná, že z lůna katolické církve vzešly všechny nižší i vyšší školy.

Jirsík také často odkazoval na Vincenta Zahradníka (1790-1836), často komentoval jeho díla a zamýšlel se nad nimi. O Zahradníkovi se vyjadřuje jako o „drahé, vtipné a bohaté hlavě“ a vyjadřuje silnou lítost nad jeho ztrátou. Ve čtvrtém

⁸⁵ JIRSÍK, J. V. *O přísaze*. In *Časopis pro katolické duchovenstvo*, r. 1836, číslo 2, s. 280-281.

⁸⁶ JIRSÍK, J. V. *Řeč o blahočinném působení katolického kněžstva*,.... In *Časopis pro katolické duchovenstvo*, r. 1838, č. 4, s. 576.

⁸⁷ JIRSÍK, J. V. *Řeč o blahočinném působení katolického kněžstva*,.... In *Časopis pro katolické duchovenstvo*, r. 1838, č. 4, s. 577-578.

čísle ročníku 1836 *Časopisu pro katolické duchovenstvo* vzpomíná na Zahradníka a jeho práci připomíná v díle *Rozvrhové kázání na neděle a svátky celého roku*, kde vyzdvihuje kapitolu týkající se rodičů a jejich dětí. „*V tomto kázání mluví učený pan autor o povinnostech rodičů k dětem, a děti k rodičům. První díl jest tímto způsobem rozvržen: 1. Vyložení povinností rodičů k dětem. 2. Dokázání povinností rodičů. 3. Rodičové plněním svých povinností i sobě prospívají. Druhý díl rozpadá opět na tři hlavních pomyslů. 1. Výklad dětských povinností rodičům. 2. Provedení dětských povinností. 3. Děti plněním svých povinností i sobě prospívají.*“⁸⁸Jirsík uznává, že povinnosti rodičů k dětem jsou často nesnadné, ale že láska všechno přemáhá, že láska i to nejtěžší činí lehkým a snadným. a kdo k dětem chová větší lásku, než právě jejich rodiče? Kdo by měl ze zdravých, rozumných, hodných dětí větší radost? Zamýšlí se Jirsík. „*Kdo se stará o děti své a ke všemu dobrému je vede, velikým jest dobrodincem společnosti lidské, a protož prevelikou sobě získá zásluhu, a každý moudrý a hodný člověk si ho vážiti musí.*“⁸⁹Jirsík si uvědomuje, že hodné a rozumné dítě se nerodí samo od sebe, ale musí přispět i rodiče důkladnou výchovou. Jedinec je základem společnosti a aby byla společnost dobrá, je třeba začít u dobrého a vzdělaného jedince. Tím, že rodiče vychovávají dobré a rozumné dítě, se děti rodičům odvděčí. „*Na hrob dobrých rodičů padají slzy vděčných dcer a synů, jakož i dobře zvedené, moudré, pobožné děti rodičům svým do nebe pomáhají. Hojná odplata v nebesích hodným, věrným rodičům jest připravena; ti ale, jenž zlé a nešťastné děti zde zanechali, jednou z toho těžce odpovídati budou. Děti jejich sami jednou na ně před trůnem Božím žalovati budou.*“⁹⁰ Jirsík - stejně jako Zahradník – nabádá rodiče, aby se poctivě a upřímně starali o své děti a v příspěvku pro časopis předkládá mírně pozměněný návrh Zahradníkova kázání upravený tak, aby na rodiče působil silnějším účinkem. Jirsík se vyjadřuje obecně k výchově dětí, o které si myslí, že by neměla být jednostranná, ale měla by na dítě působit z mnoha směrů, z rodiny i školy. Jako vždy Jirsík samozřejmě neopomíná v procesu výchovy zmínit důležitost Boha a víry.

V prvním čísle ročníku 1837 *Časopisu pro katolické duchovenstvo* představuje Jirsík další knihu – tentokrátě německou s názvem *Lichtblicke und Eslebnisse aus der*

⁸⁸ JIRSÍK, J. V. *Rozvrhové kázání na neděle a svátky celého roku...Vincent zahradník.* In *Časopis pro katolické duchovenstvo*, r.1836, číslo 4, s. 767-768.

⁸⁹ JIRSÍK, J. V. *Rozvrhové kázání na neděle a svátky celého roku...Vincent zahradník.* In *Časopis pro katolické duchovenstvo*, r. 1836, číslo 4, s. 769.

⁹⁰ JIRSÍK, J. V. *Rozvrhové kázání na neděle a svátky celého roku...Vincent zahradník.* In *Časopis pro katolické duchovenstvo*, r.1836, číslo 4, s. 768.

Welt und dem Priesterleben, autorem je Alexander Fürst von Hohenlohe-Waldenburg-Schillingsfürst. Jirsík píše, že je toto dílo znamenité a to samé říká o autorovi. Jirsík nezakrývá svou radost z této knihy. Kníže Alexander Fürst von Hohenlohe-Waldenburg-Schillingsfürst v knize vypravuje, co zažil a viděl při svých cestovatelských poutích. „*Řeč jeho se sice všech světa stavů dotýká, a však k stavu kněžskému, jakožto on sám jest výtečným audem, předně a hlavně směřuje. Týmž spůsobem platně posloužil veškerému duchovenstvu, zvláště ale mladšímu, podav mu knihu užitečnou a svrchovaně zábavnou.*“⁹¹ Jan Valerián v článku píše, že osoby vyšších rodů mají obvykle více příležitostí k všestrannému vzdělání, mohou cestovat a tak se lépe seznámit se světem a svoji hlavu obohatit větší zásobou užitečných věcí. I kníže Hohenlohe mnoho viděl a Jirsík kladně hodnotí, že sepsal tuto knihu, která může být nápomocna jiným, kteří nemají možnost cestovat a nové věci vidět a zažít sami. Zvláště Jirsík vyzdvihuje předmluvu, kterou čtenář nemá opomenout přečíst. O knížeti Hohenlohe se vyjadřuje jako o „osvíceném knížeti“. Kníže Hohenlohe v knize mimo jiné zdůrazňuje potřebnost a důležitost se vzdělávat, opěvuje Boží přírodu i náboženství. To jsou typické znaky „pravého“ osvícence - Jirsík se nebojí přinášet nové myšlenky, velmi aktivně se snaží získávat poznatky z celého světa a ty pak předávat dětem a mládeži, kterou vzdělává. Nelpí na konzervatismu a nové myšlenky a informace klidně předává zábavnou formou. Zároveň je věrný Bohu, od kterého všechno vzešlo. Tuto knihu tedy Jirsík doporučuje všemu duchovenstvu a snaží se vzbudit zájem o ní.

Mezi další Jirsíkův obecný pedagogický názor patřil kladný vztah k jezuitům, kteří podle něj byli právem nejznámějším řádem ve světě. Chválí hlavně jejich školy, říká, že nad ně není nic lepšího a že jezuité nejen vyučovali, ale i vychovávali a nebyli ani tak učitelé, jako praví pěstouni dětí. Chválí i jezuitskou vědeckou a literární činnost a z toho všeho lze usoudit, že Jirsík pravděpodobně úplně nesouhlasil se zrušením jezuitského řádu z července 1773.⁹² Ve svém článku obrazně píše, že sice nemůžeme „mrtvých“ křísit, ale jsme povinni těmto „mrtvým“ veřejně prokazovat spravedlnost.

⁹¹ JIRSÍK, J. V. *Lichtblicke und Esergebnisse aus der Welt und dem Priesterleben*,...Alexander Fürst von Hohenlohe-Waldenburg-Schillingsfürst. In *Časopis pro katolické duchovenstvo*, r. 1837, č. 1, s. 124.

⁹² Více o zrušení jezuitského řádu v kapitole 1.2 Stručně k tématu osvícenství a jeho rozvoji v Evropě.

Jirsík vypsal sedmdesát osm krásných svědectví o jesuitech. Jsou to svědectví ze stran papežů, králů, biskupů, nejvýznamnějších mužů i nestranných protestantů či nevěrců.⁹³

Že Jirsík dbal nejen o duchovní blaho, ale záleželo mu i na tom tělesném, dokazují jeho pochvalná slova na spis *Ueber das heutzutage überhandnehmende* od pana Sidona, učitele náboženství na gymnáziu v Jičíně. Tento spis pojednává o špatném zvyku - kouření, které chtějí v Jičíně, jako ijinde, mladé lidi odnaučit. O tomto zlozvyku kouření tabáku podal pan Sidon dvě přednášky – které poté vydal i písemně. Sidon i Jirsík chtěli z mládeže vychovat rozumné, dobré a zdravé lidi, kteří budou napomáhat utvářet budoucnost a proto pečovali o jejich zdravotní stav a mravní zvyky. „*Mnohý snad řekne: Již i o tabáku z posvátného místa se řeč činí. Pročby se nečinila? Ovšem až dosavadě, pokud mi známo, ni žádného takového homilitického plodu nemáme; a však to právě důkazem původnosti pána Sidona, a silnou pro něho pohnůtkou, by se takovážto mezeza poněkud vyplnila. Chtěj také uvážiti, že učitel náboženství na gymnásiu má před sebou mládež, kteráž má jednou národu býti květ a jádro, a že chce-li povinnosti své učiniti dosti, všestranně tak na duchovní jakož i na tělesné blaho sobě svěřených jinochů dobročinně musí působiti. a protože jako jest povinen proti všem vesměs mládežisobě poručené rozmáhajícím se nemravům statně a mužně válčiti: rovně tak i, vidí-li, an poručení jinochové jeho přezlému onomu svrchu řečenému, tělo i duši hubícím zvyku se oddávají, nesmí mlčeti a shovívati, nýbrž povinen jest, takovému rozmáhajícímu se nemravu slovem i skutkem v cestu vkročiti.*“⁹⁴ Ačkoli se kouření týkalo většinou mládeže z měst, Jirsík zdůrazňuje, že tuto knihu by potřebovala i venkovská mládež mužského pohlaví, neboť s bolestí vidí, že i ona se tomuto zlému zvyku často oddává. „*Nemrav tento se tak silně rozmáhá, že se již téměř nikdo tomu nediví, chlapce-li patnáctiletého, ke škole nedělní ještě náležejícího, tabák kouřiti vidí.*“⁹⁵ Jirsík píše, jak platná by byla knížka napsaná podle spisu pana Sidona, ovšem v mateřském jazyce, podaná jasnou a srozumitelnou řečí. Taková knížka byla by velmi užitečná a jistě by se hodila duchovním pastýřům i školním učitelům. Jirsík by takovou knížku také doporučoval jako dárek nedělním školákům.

⁹³ Srov. JIRSÍK, J. V. *Historischer Ehrentempel der Gesellschaft Jesu*. In *Časopis pro katolické duchovenstvo*, r. 1843, č. 1, s. 137-140.

⁹⁴ JIRSÍK, J. V. *Ueber das heutzutage überhandneh...J. M. Simon*. In *Časopis pro katolické duchovenstvo*, r. 1837, č. 4, s. 645-646.

⁹⁵ JIRSÍK, J. V. *Ueber das heutzutage überhandneh...J. M. Simon*. In *Časopis pro katolické duchovenstvo*, r. 1837, č. 4, s. 649.

Dalším tématem, ke kterému se Jirsík vyjadřuje, je kritika „erotické literatury a literatury románů“. Zakládá si na tom, aby mladí lidé četli, ale aby četli „správnou“ literaturu. Francouzské trendy, s kterými přišla i tehdejší „erotická literatura“, zavrhuje. „*S hrstičkou vonného kvítí podávala druhdy koše plné bodláků a žahavek. a za šťastného mohl se ten pokládati, kdož čtením takýchto knížek nižádné jiné škody netrpěl, leč že zmařil čas svůj, kterýž na něco lepšího vynaložiti mohl. Byla-li ale románů literatura předešlých časů kluzkou a zhoubnou: mnohem kluzčejší jest a zhoubnější takovážto literatura časů našich. Francouzové počínají již okoušeti hořkého ovoce ze stromu tohoto. Ve svých veřejných listech nemálo nařikají na rozmáhající se obecného lidu nemravnost a rozvazanost, připisující z většího dílu to všelijaké zlé, což se tam děje, čtení svobodných a kluzkých románů. Nedávno Odilon-Barrot, v příčině též věci svědek zajisté vysoce nestranný, veřejně v státních komorách prohlásil nynější erotickou literaturu za propast zhoubnou, za bahniska jedovatá, za kalné a smrduté prameny, z nichžto se prýští přemnoho zlého. i sousedé naši Němci počínají zde a onde sobě stěžovati, že mezi jejich lidem ubývá mravů ušlechtilosti, ješto všeliká rozpustilost a nezdobnost se mocně rozmáhá.*“⁹⁶ Silně ovšem Jirsíka znepokojuje také fakt, že se v této literatuře často spisovatelé obracejí proti Bohu a víře. Uvádí například Waltera Scotta (1771-1832), který snad v každém díle útočí na katolickou církev a církev ostatní. Ale i další: „*Spindler, nejnovější a nejoblíbenější německých románů skladač, jest netoliko tupičem církve katolické, noprž i nestudným, vší lásky prázdným lhářem a utrhačem, ježto v osobě katolického žakovstva (clerus) bližnímu svému načítě křivdí.*“⁹⁷ Jirsíkovi se nelíbí, že takováto literatura jde z ruky do ruky, že se tyto knihy nalézají nejen mezi studujícími či v kancelářích mladého úředního lidu, ale i v příbytcích prostých obyvatel. Jirsík píše, že zná městečko v Čechách, „*kde celého Waltera Skota, celého Spindlera, Klaurena a Kotzebue mají, a kde to k módě náleží, by jedna anebo druhá taková knížka ležela na stolku dcerky městske. Mnohá pak zná svého Waltera lépe, než svůj Katechismus, a nejednoho takového mladého pána učenost nesahá dále, než ke Skotově dogmatice a Spindlerově morálce.*“⁹⁸ Jirsík popisuje, jak těžké je potom vystoupit za kazatelnu hlásat zdravé učení Boží,

⁹⁶ JIRSÍK, J. V. *Lorenzo oder die Macht der Religion*. In *Časopis pro katolické duchovenstvo*, r. 1836, číslo 3, s. 478-479.

⁹⁷ JIRSÍK, J. V. *Lorenzo oder die Macht der Religion*. In *Časopis pro katolické duchovenstvo*, r. 1836, číslo 3, s. 479-480.

⁹⁸ JIRSÍK, J. V. *Lorenzo oder die Macht der Religion*. In *Časopis pro katolické duchovenstvo*, r. 1836, číslo 3, s. 480.

zvěstovat zákon pravdy a milosti, kázat o víře katolické, když „ten panáček dole“ všechno ví lépe z Waltera Scotta a nebo z jiného. Jan Valerián tvrdí, že není proti zábavnému čtení, jen žádá, aby nevedlo ke zkáze víry, náboženství a dobrých mravům, a že rád dopřeje katolíkům takovou literaturu, pokud se knihy vyvarují jedovatých slov o víře a náboženství. V tomto příspěvku Jirsík uvedl své názory na tuto problematiku, poté se pochvalně vyjadřuje o Lorenzově románu. Lorenzo byl katolík, tudíž neměl důvody se o katolické církvi špatně vyjadřovat a naopak dle Jirsíka měl tento román vysokou mravní hodnotu. Jirsík tedy je pro čtení i moderní literatury, ale té „správné“. Stejně tak se nesnaží mládež vzdělávat a vychovávat, ale „správně“ ji vzdělávat a vychovávat.

Myšlení „pravého“ osvícence vidíme i v dalším článku, kterým Jirsík přispěl do Časopisu pro katolické duchovenstvo. Jirsík tvrdí, že obyčejný lid by mohl být šťastnější a spokojenější, kdyby byl vzdělanější. Doslovně Jirsík říká: *„Že se mnoho ještě našemu sedlskému lidu nedostává, by mohl rozumnějším, lepším a šťastnějším býti lidem, nikdo nic nepochybuje. Mnoho jest příčin, za kterýmiž tentýž stav důstojněji vyniknouti, a blaženější nemůž vésti život. Zapřední toho příčinu pokládám ale jeho neumělost a nevyzručnost. a protož velmi záslužnou práci koná ten, kdož k jeho vzdělání a osvícení jakýmkoli způsobem jest nápomocen.“*⁹⁹ Takto zní úvod Jirsíkova příspěvku, kterým reagoval na knihu Wojtěcha Šwippla – *Jiří Wolný, aneb příklad, jak mnoho dobrého rozumný muž v obci způsobiti může,....* Kniha byla napsána na základě požadavku ze strany „církvevně - katolické vlastenecké hospodářské společnosti v Čechách“. Ta v létě 1828 učinila prohlášení, že dá peněžní odměnu tomu, kdo napíše nejlepší a nejužitečnější knihu pro náš venkovský lid. Nikdo se ovšem o sepsání nepřihlásil, a tak roku 1830 byla odměna zdvojnásobena. Po tomto prohlášení bylo vypracováno pět prací a po přísném zkoušení byla vybrána ta nejlepší – kniha Wojtěcha Šwippla. Jirsík píše, že tato kniha výborně vyhoví potřebám venkovského lidu, a proto ji chce v časopise představit a uvést nejen pastýřům duší. Šwipplova kniha obsahuje vše, *„což netoliko venkovského hospodáře, noprž každého člověka vzdělati a osvítiti může. Nic zde není mlčením pominuto, cožby mohlo náš selský lid rozumnějším, moudřejším a blaženějším učiniti. Čeho jest mu potřebí věděti, všemu se*

⁹⁹ JIRSÍK, J. V. *Girí Wolný (.), aneb příklad, jak mnoho dobrého rozumný muž v obci způsobiti může,....Wojtěch Šwippl.* In *Časopis pro katolické duchovenstvo*, r. 1838, č. 3, s. 481.

*zde muž naučiti.*¹⁰⁰ Jirsík promlouvá ke čtenářům a sděluje jim, aby si vážili svého stavu, neboť nezná stav, který by byl bez dřiny a obtíží. Že i lékař, právník či duchovní mají spoustu práce a nemohou v klidu spát, jelikož i v noci si lámou hlavu s tím, co by mohli nového a prospěšného vymyslet. Na knize Jirsík také kladně hodnotí autorův úmysl učit prostý lid milovat svou vlast a krále, znát svou zem i nebe. V knize je i krátký dějepis naší země, Šwippl mluví o tělesném i duchovním vychování dětí, a o povinnosti rodičů své děti posílat do školy. Popisuje i to, jak si zachovat zdravé tělo a jak se chovat v případě nemocí. Řeč také činí o pověrách a *„jiných přeškodných předsudcích našeho lidu venkovského. Vypravuje, kterak počasové roční, kterak noc a den povstávají, a čím úkazy takové v přirozenosti, jakověž bouřky, krupobití, déšť, rosa a t. d. jsou, se působí, od čeho povětrí závisí, a kterakými běhy a cestami je asi předvídati můžeme. i velikost a povrchnost, jakož i rozličné země pásy a tré říši přírody, a sice neustálým pobožným vzhledem na Boha, stvořitele všemocného, znáti se učíme. Pak mluví pan spisovatel o mirách a váhách, a jak se věci dle délky, plochy a dle těla měřiti mají.*¹⁰¹ To, že Jirsík toto vše kladně hodnotí, pravděpodobně pramení z jeho přesvědčení „pravého“ osvícenství. Chce, aby se lidé dozvíдали nové věci, aby nevěřili pověrám, ale používali rozum. Zároveň Bůh je stále ten, kdo je nejvyšší a nejdokonalejší. Nevidí rozpor v tom vzdělávat lidi ve víře i v čemkoli jiném.

Přesto, že Jirsík nebyl proti výuce cizích jazyků, když se vyjadřuje o výuce náboženství, zdůrazňuje, že by se mělo učit jediné v mateřském jazyce dětí. Myslí si, že i ta nejlépe podaná učitelova slova, pokud jsou v cizí řeči, zní jen jako zvuky a člověk musí moc zaměstnávat hlavu namísto srdce. *„Učte, libo-li vám jest, děti své všeliké na světě řeči, ale však v mateřské toliko je vychovávejte a náboženství učte. Náboženství má ošlechtiti celé naše přirození; má zmírniti všecky naše žádosti; má nakloniti naši chuť k tomu, což krásného, pravdivého jest a dobrého. To však, jakož každodenní zkušenost učí, nejsnadněji a nejšťastněji v mateřském daří se jazyku. Náboženství má osvítniti našeho ducha; má proniknouti a vzdělati srdce naše; má člověka naplniti city lásky, vděčnosti a doufanlivosti v Boha; má ho tichým, mírným, smírlivým, pokorným, dobrým, ctnostným a šlechetným učiniti. To vše se ale, jakž opět učí zkušenost, v žádné řeči tak zdárně státi nemůže, jako v té, kterouž nám sám Bůh dal na cestu života. Nebo*

¹⁰⁰ JIRSÍK, J. V. *Giří Wolný (.), aneb příklad, jak mnoho dobrého rozumný muž v obci způsobiti může,...* *Wojtěch Šwippl*. In *Časopis pro katolické duchovenstvo*, r. 1838, č. 3, s. 482.

¹⁰¹ JIRSÍK, J. V. *Giří Wolný (.), aneb příklad, jak mnoho dobrého rozumný muž v obci způsobiti může,...* *Wojtěch Šwippl*. In *Časopis pro katolické duchovenstvo*, r. 1838, č. 3, s. 483.

*řeč cizí mluví toliko ke vtipu a rozumu, zaměstnává paměť, do duše ale nikdy neproniká, a k srdci nikdy tak nemluví, jako řeč mateřská.*¹⁰² K výuce cizích jazyků se vyjadřuje Jirsík ještě jednou, a to při „recenzi“ knihy *Malý Čech a Němec, čili prvopočáteční české a německé cvičení k mluvení*,...od Jana Svobody. Tato knížka obsahuje cvičení v německém jazyce, který se – jak říká Jirsík – mládež naše chce nechce musí učit. Knihu doporučuje všem duchovním, kteří německý jazyk vyučují a nemají s tím mnoho zkušeností. Přesto, že prvotně byla kniha určena převážně mladším čtenářům, Jirsík ji doporučuje všem věkovým kategoriím. V knize jsou stručné a srozumitelné návody, jak by se vyučovaný postupně a snadně měl německý jazyk učit. Jirsík a samozřejmě autor Jan Svoboda, měli v tomto směru - dalo by se říci – přímo nadčasové názory. Tvrdí, že při výuce jazyků by se neměla zaměstnat jen paměť velikou zásobou slov a myšlenek, nýbrž celý rozum by se měl zbystřit. Je si vědom toho, že při výuce německého jazyka děti *„ukrutně bývají mučeny, a předce dlouho to trvá, než dost málo mluvit senaučí. Samou theorii, samými výměry trápeny bývají hlavy ubohé mládeže; na příklady ale – brevis per exempla via – málo bývá pomyšleno.*¹⁰³ Jirsík kladně hodnotí, že na tyto problémy autor myslel a mnohým učitelům i dětem tato kniha může usnadnit výuku německého jazyka. Také o knize říká, že je pravý dětský orbis pictus.¹⁰⁴

Další zajímavý a čtivý článek, ve kterém Jirsík hovoří o výchově a vzdělávání slovy „pravého“ osvícence, je článek *Květný věneček školním dítkám ku slavností užití od Václava Alexandra Pohana* (1839). Jirsík opět píše, že každý katecheta a učitel je povinen se snažit učit děti věcem jak duchovním, tak světským. Zmiňuje, že v posledních letech se stává, že učitelé osvěcují příliš rozum a zapomínají na srdce a výplodem tohoto můžou být – dle slov Jirsíka - „moudráci bez srdce a citu“. *„Pravý tedy pěstoun dětí na všechny mocnosti duše působí blahočinně, on vzdělává, obohacuje a osvěcuje rozum, i čistí, šlechtí a podpaluje srdce. z toho již nevyhnutelně jde, že věrný pěstoun každé musí použiti příležitosti, aby i jednoho i druhého dosáhl, a žeby se úřadu svého nehodným stal, kdyby ku příkladu i těch krásných příležitostí, kteréž zavdává život školní, a ku kterýmž počítám všechny události*

¹⁰² JIRSÍK, J. V. *Obraz minulosti starožitného města Prachatic*,...Frant. Jos. Sláma. In *Časopis pro katolické duchovenstvo*, r. 1839, č. 3, s. 569.

¹⁰³ JIRSÍK, J. V. *Malý Čech a Němec, čili prvopočáteční české a německé cvičení k mluvení*,...Jan Svoboda. In *Časopis pro katolické duchovenstvo*, r. 1842, č. 4, s. 734.

¹⁰⁴ Srov. JIRSÍK, J. V. *Malý Čech a Němec, čili prvopočáteční české a německé cvičení k mluvení*,...Jan Svoboda. In *Časopis pro katolické duchovenstvo*, r. 1842, č. 4, s. 734.

*a slavnosti školy, dětí, jejich rodičů a představených se týkající, k vzdělání mravního citu dětského upotřebiti obmeškal. Nebo ty a takové příležitosti volají hlasitě k dětem, by to, čemuž se naučily, i vykonaly a v život uvedly.*¹⁰⁵ Zejména v první citované větě můžeme vidět slova „pravého“ osvícence: chce působit na všechny mocnosti duše – obohacuje a osvěcuje rozum, zároveň šlechtí a stará se o lidská srdce.

Všechny tyto zmiňované články nám naznačují, že základním východiskem Jirsíkova pedagogického myšlení bylo „pravé“ osvícenství. Jirsík komentoval a v časopise lidem představoval jiná díla, na která se dívá a hodnotí je z pohledu pravého osvícence. Stejně tak ve svých článcích často probíral témata související s výchovou a vzděláváním a téměř nikdy neopomenul zmínit důležitost vzdělávání duše i rozumu.

Ačkoli v Časopise pro katolické duchovenstvo můžeme nalézt mnoho článků, ve kterých Jirsík sděluje své pedagogické názory, ve svých vlastních knihách se pedagogickým tématům prakticky nevěnuje. Samozřejmě vyjma pedagogického díla Škola nedělní, které si v této práci zaslouží samostatnou, následující kapitolu. Osvícenské myšlení lze vidět v díle *Říp a jeho chrám*. Tato kniha vyšla stejně jako Škola nedělní roku 1826 a i způsob Jirsíkova myšlení si je v těchto dvou knihách podobný. Říp Jirsík popisuje i z jeho geografické stránky, odborně nazývá a popisuje rostliny a živočichy, které tam lze sledovat. Chce, aby lidé znali o Řípu veškeré informace, ne jen příběh, který se k tomuto místu váže. Zmiňuje také vlastence Bohuslava Balbína. Je vhodné zmínit, že Jirsík podporoval chudé a nemocné a výtěžek z prodeje této knihy, jako i z knih dalších, byl věnován vdovám po učitelích.¹⁰⁶

V Jirsíkově prvních dílech lze tedy myšlenky „pravého“ osvícence vidět nejzřetelněji. V pozdějších letech, zejména po tom, co se Jirsík přestěhoval do Prahy, už píše díla převážně teologická a k pedagogickým otázkám se už často nevyjadřuje. Jinak je tomu v další etapě jeho života, když se stal biskupem. Ve své funkci se některým otázkám výchovy a vzdělávání věnoval teoreticky i v praxi, jak je známo z jeho starosti o chov vzdělávacích institucí i jeho zakladatelské činnosti.

4.2 JIRSÍKOVO ŠKOLA NEDĚLNÍ A DALŠÍ DÍLA

¹⁰⁵ JIRSÍK, J. V. *Květný věneček školním dítkám ku slavnostem uvitý od Václava Alexandra Pohana*. In *Časopis pro katolické duchovenstvo*, r. 1939, č. 4, s. 769.

¹⁰⁶ Srov. JIRSÍK, J. V. *Říp a jeho chrám*, s. 13.

Jan Valerián Jirsík mimo jiných děl vydal i jedno dílo čistě pedagogické, s názvem *Škola nedělní pro vyrostlou mládež, jakož také kniha vzdělávací pro obecný lid*. Kniha vyšla v roce 1826. V té době Jirsík působil v Roudnici nad Labem. Kniha obsahuje předmluvu a promlouvání k učitelům – k tomu se však ještě vrátíme – a je členěna do třech hlavních kapitol a mnoha podkapitol.

První oddělení – jak Jirsík nazývá kapitoly – je věnováno přírodopisu. Jirsík začíná popisem země - jaký má tvar, jak vzniká stín, že na opačné straně země také žijí lidé a „těm říkáme protinožci“, proč se střídá čtvero ročních období a další. Jirsík v knize rozebírá rostliny, živočichy, ale například i kovy či sůl. Nejde jen o teoretické informace, ale Jirsík uvádí i to, jak lze například různé rostliny využít, které jsou prospěšné pro naše zdraví, které léčivé, či kterým bychom se měli vyhnout. Nepíše pouze o rostlinách a živočiších, které známe z naší země, ale i o cizokrajných druzích. V této kapitole se také zabývá člověkem a doporučuje, jak by se měl správně stravovat, oblékat, pohybovat i odpočívat, jaké by měl dodržovat hygienické návyky, či jak se chovat, když je nemocný, nebo mají ostatní lidé nakažlivou nemoc. Druhá kapitola pojednává o hospodářství a Jirsík v ní vysvětluje, co by měl člověk dělat na poli, na zahradě a na chmelnici a jak by se měl správně starat o dobytek a k čemu nám to všechno slouží. Ve třetím oddělení Jirsík informuje o zeměpise a českém dějepise. Vše v knize je na dobu, ve které Jirsík žil, popsáno velmi detailně. Pochopitelně v knize lze najít několik nepřesností či chyb, jako například: „*rozinky rostou ve výchovní i ndii na křovinách, skoro jako vinné hrozny*“¹⁰⁷ nebo „*horká rejže zdraví škodlivá jest, a že zkušenosti ho poučila, že slabotu zraku ba i slepotu působí*“.¹⁰⁸ Tyto nepřesnosti jsou však pochopitelné.

Jako ve všech spisech, ani tady autor neopomíná často připomínat Boha, který svět stvořil a zařídil, aby na světě vše správně fungovalo. „*Co jeden živočich nejlí, jí druhý, a každý umí svého sobě hledati, a od škodlivého rozeznávati. Mnohá neskrocená zvířata jsouce nemocna, umí dobře vyhledávati sobě prospěšných a léčivých bylin. i to moudře zřízeno, že všecka zvířata jedněch a těch samých nepožirají, neb brzy nedostávaloby se jedněch, a zbývalo by druhých. Moudře to*

¹⁰⁷ JIRSÍK, J. V. *Škola nedělní pro vyrostlou mládež, jakož také kniha vzdělávací pro obecný lid*, s. 27.

¹⁰⁸ Tamtéž, s. 22.

*tedy všemohoucí Stvořitel zřídil, že každému živočichu jinou potravu připravil a vykázal.*¹⁰⁹

V předmluvě Jirsík popisuje fakt, že lidé denně potkávají a používají věci, o kterých vlastně nic neví a nepřemýšlejí o nich, a že by to tak nemělo být, to bychom se pak chovali jako zvířata. Denně používáme bezmyšlenkovitě spoustu maličkostí, na které jsme už zvyklí a pokládáme je za nezbytné a přesto toho o nich moc nevíme. *„Dobře jest o všem přemejšleti; neb tak Boží všemohoucnost, moudrost a dobrota, ano i všech věcí pravá cena bývá patrnější. i v skutku není nic hanebnějšího a zvířecí přirozenosti podobnějšího, než stvořených věcí užívati, a nevědět, odkud co pochází, k čemu, a jaký užitek to přináší? – Neb tak jedná pitomé zvíře, které požívá, co se jemu líbí, a dále nehledí. Nemusel bychom se mi, rozumní tvorové, hanbiti, kdybychom také tak živi byli?“*¹¹⁰ Denně používáme věci, které ani nevíme, jak vznikly, či kdo je vymyslel a přitom bez nich by se nám žilo mnohem hůře a naše práce by byla těžší. Jirsík se ptá čtenářů, jestli někdy již děkovali Bohu za to, že nám země dává například železo. Říká, že to sice může znít směšně, ale ať se lidé podívají, co všechno je u nich doma, či ve chlívě ze železa, a že by bez železných výrobků jistě nikdo nechtěl žít. Uvádí pro příklad železo, ale dala by se použít jakákoli jiná surovina či věc – oheň, voda, dříví, kamení, sklo a další. Jirsík nabádá lidi, aby si uvědomili, v jakém přepychu díky všem možným vymoženostem žijí, že jejich předci žili v lesích, živili se lovem a oblečení měli z kůže zvířat, kterou ani nemohli zašít, jelikož šití v tu dobu ještě nebylo. Tak jsme navykli pohodlnému životu, že už si toho nevážíme, míní Jirsík.

Rozumný člověk by měl přemýšlet o všem, když spatří strom či květinu, hned by se měl zamyslet, k čemu například slouží listí. Kdo to nečiní, přichází o potěšení a radost, která z toho plyne. Používat rozum je naší lidskou součástí, píše autor. Z těchto vět je opět zřejmé, že Jirsík byl ovlivněn myšlenkami „pravého“ osvícenství a že používání rozumu považuje nejen za nutnost, ale i za radost. V každé bylině, v každém červíčku nalézá důkaz moudrosti, všemohoucnosti a dobroty Boží, nikde nemá dlouhé chvíle, protože všude a všechno ho zajímá. Znat věci, které nás obklopují i to, co se děje, či roste v cizině, Jirsík pokládá za potřebné a užitečné. Jirsík ví, že všechno vysvětlit v knize nemůže - *„Pro teď ale nezamlčím, co vám jest nejvíce potřebné, a tedy také užitečné. Nejznaměnitější tvory Boží se znáti naučíte; povedu vás do nejbzdálenějších krajín a něco vám o nich povím; s historií všech národů vás*

¹⁰⁹ Tamtéž, s. 17.

¹¹⁰ Tamtéž, s. 4.

*seznámíti nemohu, ale s dějinopisem svého národu vás v krátkosti seznámím; i na ruku vám všelicos dám, čím své zdraví můžete zachovati, věk svůj prodloužiti a jak své hospodářství zaopatřiti. Však pro tenkrát jenom, jak krátkost dovolí! Zatím se mějte dobře!*¹¹¹ Těmito slovy Jirsík zakončil předmluvu ke knize.

Po předmluvě věnoval autor ještě pár stránek „zvlášť váženým učitelům“ a tomu, jak je důležité mládež vzdělávat i mimo školní lavice. *„Jsa sám dobře přesvědčen, jak mnoho na tom záleží, aby se mládež odrostlá ještě nějaký čas dýle cvičila, nemáli to ve škole naučené na zmar přijíti, a že mnohé věci ještě pozůstanou, kterým pro krátkost času a jiné ještě příčiny v školním cvičení místa dáti se nemůže, a kterýchžto známost předce nemírně jest nastávajícímu občanu potřebná i užitečná, častěji jsem se ohlížel po takové knížce, kterébych byl mohl v opakujících hodinách s prospěchem užívatí.“*¹¹² Jelikož autor žádnou takovou knížku nenašel, a to ani v cizích jazycích, byl přinucen sám takové dílo napsat. Jeho záměrem bylo „dobře sytící krmě v podobě záživného mléka podávatí“. Knihu se Jirsík snažil napsat – jak on říká - srozumitelně, pochopitelně a příjemně. Autor však doplňuje, že kdyby se tam našla slova méně známá, rozumný učitel je svým žákům objasní a vysvětlí. Jirsík vidí v tomto „mimoškolním“ vzdělávání velký užitek a přínos. *„Veliký přísliboval bych sobě z toho užitek, kdyby každý příčinlivý Pan Učitel při každém nedělním nebo svátečním sejití jen nějakou malou částku se svou mládeží četl, čtené vysvětlil, rozšířil, mravné užítky z toho vytáhnul a na srdce svým posluchačům pevně vložil. i školním menším dítkám mohlo by se někdy po skončeném cvičení za odměnu jejich pilnosti něco z této knihy povídati. – Uvidímli, že jsem se touto prací alespoň některým Panům Učitelům zavděčil, a že mé vynasnažení žádaného ovoce jen poněkud nese, přijdu ještě s druhým dílem na světlo, v kterém opět přiměřené předměty podám.“*¹¹³ Tak se ovšem nestalo, neboť druhý díl Jirsík nenapsal. Pravděpodobně ne z důvodu, že by se učitelům touto knihou nezavděčil, ale spíše proto, že se v následujících letech začal zabývat více teologickou než pedagogickou činností.

Jirsíkovy pedagogické názory v této knize si jsou velmi podobny s názory ve člancích v Časopise pro katolické duchovenstvo – viz výše. Ze všech těchto textů je zřejmé, že ačkoli Boha považoval Jirsík za Stvořitele a Všemohoucího, neviděl rozporv tom současně vzdělávat mládež ve víře a v praktických věcech, informovat je

¹¹¹ Tamtéž, s. 8.

¹¹² Tamtéž, s. 9.

¹¹³ Tamtéž, s. 10.

o tom, co se děje ve světě, jak to vypadá v jiných zemích, jak fungují přírodní zákony a podobně. Ktěmto věcem navíc přistupoval velmi aktivně a sám mládež vzdělával. Sepsáním této knihy také dokazuje, že na otázky jak a co děti a mládež učit chtěl pomoci odpovědět i ostatním učitelům. Touto knihou jim poskytuje jakýsi návod, příručku, které se učitelé mohou držet.

4.3 JIRSÍKOVY INSPIRACE A ZAŘAZENÍ DO DUCHOVNÍCH PROUDŮ

Kromě obecného ovlivnění myšlenkami tzv. pravého osvícenství, je možné najít ještě konkrétní osoby, které jsou v literatuře zmiňovány jako jeho vzory v jeho pedagogických úvahách.

V knize *Jan Valerián Jirsík* autor Jaroslav Kadlec píše, že dílo *Škola nedělní* nese stopy osvícenské kněžské pedagogiky v duchu Matěje Josefa Sychry.¹¹⁴ Matěj Josef Sychra (1776-1830) se narodil v Ústí nad Orlicí, kde také chodil na základní školu a poté studoval na německé škole v Praze. Už jako dítě si musel přivydělávat sám, jelikož mu brzy zemřeli rodiče. Protože byl Sychra velmi nadané a všestranné dítě a již v dětském věku měl hluboké pedagogické citění, učil a doučoval ostatní děti a tím si vydělával na živobytí. Několikrát se stalo, že doučoval v rodinách, kde byl velmi nespokojen s chováním rodičů vůči dětem. Zmiňuje především jednu rodinu, kde byly děti často fyzicky trestány, aniž by věděly, za to trest je. K tomu se Sychra stavěl se silnou kritikou a sám se snažil děti před těmito tresty bránit. Stejně jako Jirsík byl katolickým knězem, a také vzdělával mládež a doporučoval s ní cvičit při opakovacích hodinách. Za úkol kněží pokládal nejen práci v kostele, ale i vzdělávat a vychovávat mládež při každé příležitosti. „*Neboť nejen v chrámu Páně, na kazatelně a ve zpovědnici, anobrž i mimo chrám na svých procházkách a návštěvách pohlížel Sychra ku vzdělání a ušlechtění stáda svého, poučuje je při každé příležitosti a tudíž obraceje zřetel svůj nejen ku věcem, kteréž se vztahovaly k víře a náboženství, anobrž i k těm, ježto se týkaly hmotných jeho potřeb, zdraví tělesného, hospodářství venkovského,*

¹¹⁴ Srov. KADLEC, J. *Jan Valerián Jirsík*, s. 10.

živností domácích a p., tak že pastýřská péče Sychrova směřovala jak k duševnímu dobrému, tak i k tělesnému prospěchu svěřených jemu osadníkům...“¹¹⁵

Sychra se také vyjadřuje k situaci – stejně jako o pár let později Jirsík – že učitelé nemají k dispozici žádnou knihu, která by mohla sloužit k opakovacím, nedělním hodinám. „*Mnoho sice spisů k mravnímu vzdělání outlé mládeže na světlo vychází,...podobá se však, jakoby vlastenští spisovatelé na mládež škole odrostávající a tak nazvané opakující hodiny navštěvující zapomínali. (Aspoň mi nepovědomo, že by se co v češtině pro nedělní školy bylo vyhotovilo. Že však toho zapotřebí jest, aby se na tuto dospělejší mládež pamatovalo...Srdečně bych tomu povděčen byl, kdyby páni ředitelové a představení škol za slušné a dobré uznali, aby se této knížce k opakujícím hodinám volný přístup popřál, a též mládež si v ní čtení cvičila....*“.¹¹⁶ Zmiňovaná kniha - ke které by podle Sychry měla mládež mít volný přístup a podle které by se mohly vést opakovací hodiny – se jmenuje *Původní rozmlouvání a povídky k vysvětlení mravních českých přísloví ku prospěchu mládeži škole odrostávající* byla vydána v roce 1822. Jirsík však pravděpodobně Sychrovu knihu nepovažoval pro nedělní školu za dostačující. Ve své knize z roku 1826 totiž píše, že hledal takovou knihu, která by se dala pro opakovací hodiny použít, ale nenašel, a to ani v cizojazyčné literatuře. Není tedy příliš pravděpodobné, že by se Jirsíkovi Sychrova kniha nedostala do rukou. Sychra ve své knize vysvětluje, že máme mnoho českých „mravních i nemravních přísloví“, ale že jsou často používána a chápána špatně. Podává tedy vysvětlení, jak by se měla správně chápat různá, běžně používaná přísloví. Stejně jako Jirsík píše v úvodu Školy nedělní, i Sychra si přeje, aby lidé přemýšleli a správně chápali věci, které denně používají – v tomto případě se jedná o přísloví. Aby byla člověku ku prospěchu, je potřeba přísloví vysvětlit a správně chápat. Sychra vysvětluje například přísloví „všeho do času“, „člověk míní, Pán Bůh mění“ a podobně.¹¹⁷

Matěj Josef Sychra byl také znepokojen tím, že na většině škol se používal německý jazyk a studenti pak nebyli schopni obstát v praktickém životě při výkonu povolání, kde byla potřeba českého jazyka. Sám Sychra se s tímto problémem potýkal. V letech 1792-1796 studoval na Piaristickém gymnáziu v Praze, kde výuku probíhalav

¹¹⁵KRYŠPÍN, V. *Matěje Josefa Sychry život a spisy vybrané/Učitelům a vychovatelům podává Vojtěch Kryšpín*, s. 6-7.

¹¹⁶SYCHRA, M. J. *Původní rozmlouvání a povídky k vysvětlení mravních českých přísloví ku prospěchu mládeži škole odrostávající*, s. 1-2.

¹¹⁷Stov. SYCHRA, M. J. *Původní rozmlouvání a povídky k vysvětlení mravních českých přísloví ku prospěchu mládeži škole odrostávající*, s. 1-2.

německém jazyce. Poté studoval na Filosofické fakultě a přesto, že skládal verše v latině i řečtině a plynule mluvil německy, jeho rodný jazyk mu dělat potíže. Tento fakt si Sychra uvědomoval a brzy začal na zlepšení českého jazyka intenzivně pracovat. Přesto, že svůj mateřský jazyk pozvedl na vysokou úroveň, a s veřejností většinou mluvil česky, psaný text a úřední dokumentaci vedl v jazyce, který měl zakořeněný pevněji – v němčině. O tomto problému, kdy většina studentů studovala v německém jazyce, a poté měla v praktickém životě v jazykové vybavenosti nedostatky, píše i Sychra v jednom ze svých děl a jako řešení navrhuje zavedení na školách předmět, ve kterém by se český jazyk vyučoval. „*Skoro všichni čeští jinoši v takovém trapném stavu nalezali se po skončení studií. Nastupovali úřad, kde jim bylo nevyhnutelně česky psáti a mluvíti – vraceli se z vlasteneckých ústavů s takovou mizernou znalostí řeči mateřské jako kdyby někde uprostřed Německa studovali. Tomu velikému zlu dalo byse jedině pomoci tím, kdyby česká mládež, která pro vyšší stavy se vzdělává, českému mluvnictví co povinnému předmětu musila se učiti a po odbytých studiích z téhož předmětu vysvědčením vykázati se povinna byla, k čemuž již nejmilostivějšízeměpán dvorským dekretem¹¹⁸ cestu ukázal, na kterouž se ale, bohužel! patřičně nenastupuje. – Pak by se měly české mládeži předkládati dobré české knihy aneb alespoň dobré výpisky z nich, jako jest na př. nejnovější dílo velikého českého literáta Jungmanna „Slovesnost“, z níž s pravým duchem mateřštiny se seznámí...“.*¹¹⁹Zmiňovaný Josef Jungmann vedl se Sychrou také korespondenci, která se bohužel ztratila. Jako vlastence Sychru pobuřovalo, že studenti z vlasteneckých škol se vracejí s naprosto nedostatečnou schopností používat mateřský jazyk.

V knihách Matěje Josefa Sychry se dočteme, jakou láskou byl oddán učitelskému povolání, jak mu záleželo nejen na vzdělávání dětí a mládeže, ale i na jejich dobrých srdcích, jak vidíme například na tomto Sychrově přirovnání: „*Broskev. Povrchu má broskev chutné maso, slaskou šťávu, uvnitř však tvrdou pecku, hořké jádro. Nedej Bože, aby se dítky v tomto rovnaly, a zevnitř sice zdvořily, vnitř však urputny byly.*“¹²⁰Sychra se ve svých povídkách, příslovích či přirovnání velmi často zmiňujeo

¹¹⁸ „Zmiňovaný dekret z 23. srpna 1816 vydán c. k. dvorní komisí nad studiiemi, od něhož dobromyslní vlastenci zprvu očekávali nové zlaté doby jazyka a literatury české, včem ovšem se zklamali...“ In KRYŠPÍN, V. *Matěje Josefa Sychry život a spisy vybrané. Učitelům a vychovatelům podává Vojtěch Kryšpín*, s. 3.

¹¹⁹ KRYŠPÍN, V. *Matěje Josefa Sychry život a spisy vybrané. Učitelům a vychovatelům podává Vojtěch Kryšpín*, s. 3.

¹²⁰ SYCHRA, M. J. *Ze spisů Matěje Josefa Sychry*. In WEINFURT, M., ZEMAN, F. A. *Nová knihovna pro mládež. Sbírká spisů v poučných a zábavných pro naši milou mládež*, s. 27.

vzdělávání, výchově či dětech. Uvedu na ukázkou jedno další přirovnání, ve kterém je vidět Sychrovo pedagogické cítění. „Ptáče. Několikráté mdlé ptáče, když se lítati učí, na zem spadne aneb o něco se udeří, prve než se mu lítati podaří. Nedivte se, milé dítky a nedejte se tím od pilnosti odstašiti, jestli vám školní učení dobře nejde a mnohá věc přetěžká přichází. Trpělivostí a neunavnou piností nad všemi překážkami pod ochranou Boží zvítězíte.“¹²¹

Přesto, že oba – Jirsík i Sychra – byli katoličtí kněží a zároveň se oba zajímali o výchovu a vzdělávání dětí a mládeže, nemyslím si, že by z Jirsíkových děl byla znatelná nějaká přímá návaznost na Sychru. Oba tvořili v podobném časovém rozmezí, a tak je pravděpodobnější, že podobný styl smýšlení byl ovlivněn spíše duchem doby. I v Sychrových dílech můžeme nalézt stopy „pravého“ osvícence. U Jirsíka je těchto stop však znatelně více. Nelze vyloučit, že se tyto dva kněží někdy potkali a třeba si i vyměnili své pedagogické i jiné zkušenosti. Kadlecova slova, že Jirsík psal v „duchu Matěje Josefa Sychry“, by se však zdála pravděpodobnější, kdyby zněla, že „oba psali a smýšleli tak, jak bylo tou dobou v naší oblasti u vzdělané vrstvy zvykem“. Že by se Jirsík inspiroval ve svém díle Škola nedělní zrovna u Matěje Josefa Sychry, se jeví jako ne příliš pravděpodobné.

Pokud bychom se snažili Jirsíka zařadit do nějakého duchovního proudu, s největší pravděpodobností byl to byl duchovní proud „pravého“ osvícenství, jak je dokázáno v kapitole 1.3. Vliv na něj samozřejmě měla i církevně-politická realita josefinismu, o kterém se píše v kapitole 1.2 Stručně k tématu osvícenství a jeho rozvoji v Evropě. O vztahu Jirsíka k osvícenství se jen velmi krátce vyjadřují dva autoři – Kadlec a Malina.

Malina ve své knize *Jan Valerián Jirsík – pastýř dvojjazyčného kraje* píše o krizi náboženství, kterou s sebou přineslo osvícenství – dnes bychom asi upřesnili, že krize náboženství se týkala převážně francouzského osvícenství – a že tato krize se projevovala zejména rozporem mezi vědou a vírou.¹²² „Mnozí kněží v kostelích i školách však slad'ovali katolickou víru s některými stránkami méně radikálních proudů

¹²¹SYCHRA, M. J. *Ze spisů Matěje Josefa Sychry*. In WEINFURT, M., ZEMAN, F. A. *Nová knihovna pro mládež. Sbirka spisů v poučných a zábavných pro naši milou mládež*, s. 30-31.

¹²²Srov. MALINA, T. *Jan Valerián Jirsík – pastýř dvojjazyčného kraje*, s. 3-4.

osvícenství. *Důvěru věřících získávali flexibilní i interpretací zdrojů víry a zvýšenou citlivostí k sociálním otázkám. Důležitým prostředkem jejich snažení byla škola.*¹²³ Dalo by se říci, že k těmto kněžím patřil i Jirsík. Malina píše, že tito katoličtí osvícenci považovali Boží zjevení za samozřejmé, s některými církevními stanovisky se však neztotožňovali. Také uvádí, že v roce 1820 byla z pražské university vyhnána vedoucí osobnost katolického osvícenství – filosof, matematik a logik Bernard Bolzano a že sám Jirsík přiznal, že k spisovatelské činnosti ho i nspirovala pedagogická část tvorby bolzanisty Vincenta Zahradníka. Že měl Jirsík k Zahradníkovi blízko a jeho činnost kladně hodnotil, můžeme vidět z jeho mnoha příspěvků v Časopise pro katolické duchovenstvo. Jirsíka bychom však mezi bolzanisty nezařadili. Bolzano byl zastáncem osvícenského racionalismu,¹²⁴ rozumu přikládal velkou roli zejména v otázkách státního uspořádání a jedním ze základních rysů Bolzanových myšlenek je také myšlenka neustálého vývoje a pokroku. Ostře kritizuje monarchii a nevěří ve svázanost monarchie a křesťanství.¹²⁵ Kruh Bolzanových žáků a sympatizantů působil především na Litoměřicku za doby působení biskupa Františka Hurdálka (1743-1833). Vincent Zahradník studoval na litoměřickém semináři, kde na něj silně působily Bolzanovy myšlenky a dokonce se stal Hurdálkovým kaplanem. Zahradník vypracoval učebnici pedagogiky¹²⁶ a ve svých pedagogických zásadách prosazoval, že učitel by měl nejen učit, ale i vzdělávat srdce a vést děti k dobrým mravům. V těchto pedagogických názorech se s ním Jirsík jistě shodoval, neboť oba také chtěli působit na co nejširší čtenářskou veřejnost.

Kadlec vnímal osvícenství v Čechách příliš radikálně. *„Jirsík se nepokládá za neomylného, dopřává v Časopisu ochotně i místo názorům jiným, ale sám je přesvědčen o Božském původu veškeré moci, a proto odmítá pojem suverénního lidu. Ne suverenita lidu, nýbrž suverenita Boží je pramenem veškeré moci. Tu se zračí všechna Jirsíkova nechuť k osvícenské filozofii.*¹²⁷ Nechuť k osvícenství – ano, ale

¹²³ MALINA, T. *Jan Valerián Jirsík – pastýř dvoujazyčného kraje*, s. 4.

¹²⁴ Bolzano byl silně ovlivněn osvícenstvím, k čemuž pomohl především jeho otec a také jeho učitel Karel Jindřich Seiblt (1735-1806), který se zasloužil o vydání Balbínovy obrany a svým žákům ke studiu doporučoval tehdy zakázané knihy od Voltairea či Rousseaua. Seiblt byl věřícím katolíkem a Bolzana ovlivnil především v otázce morálky.

¹²⁵ Srov. SEIDLEROVÁ, I. *Politické názory*, s. 84-89.

¹²⁶ „Zůstává nedoceněnou skutečností, že Zahradník napsal již v roce 1818 svou výše uvedenou odbornou práci česky a podle Jančárka vlastně předstihl i ty nejslavnější představitele rodící se české kultury.“ In VOMÁČKA, J. *Severočeští bolzanisté*, s. 46.

¹²⁷ KADLEC, J. *Jan Valerián Jirsík*, s. 24.

bylo by třeba upřesnit, že pokud mluvíme o nechuť k osvícenství, v tomto případě se jedná o nechuť k osvícenství „falešnému“, tomu, které ve Francii vyvrcholilo v revoluci. Kadlec se také snažil určit, do jakého myšlenkového proudu Jirsík patřil. Píše, že Jirsík nepatřil do okruhu katolického osvícenství, nýbrž ke generaci českého duchovenstva, odchované jungmannovským vědeckým a uměleckým romantismem.¹²⁸ Ze spisů Jana Valeriána Jirsíka je však znát, že naopak romantismus leckdy kritizoval a názory se podobá právě zavrhanému okruhu katolických osvícenců. Jirsík také patřil k řadě vynikajících českých kněží, kteří se snažili o národní buditelské dílo

¹²⁸Srov. KADLEC, J. *Jan Valerián Jirsík*, s. 28-29.

ZÁVĚR

Záměrem předložené diplomové práce *Pedagogické myšlení Jana Valeriána Jirsíka v letech 1826-1843* bylo prozkoumat tvorbu Jana Valeriána Jirsíka a zaměřit se na jeho pedagogické názory, analyzovat je a zjistit tak obrysy jeho pedagogického myšlení. Zjištěný Jirsíkův styl pedagogického myšlení jsem se pokusila zařadit do duchovního proudu doby a porovnat, jestli se tento jeho styl nějak výrazně lišil od převládajícího trendu pedagogického myšlení v jeho době. Myslím, že tyto vytyčené cíle se podařilo naplnit, alespoň s ohledem na dostupnou literaturu.

Zajímala mě Jirsíkova tvorba do doby, než se stal biskupem. Konkrétní roky mi určilo až mé zkoumání jeho děl, kdy rokem 1826 Jirsík započal svoji pedagogickou literární činnost a rok 1843 můžeme datovat jako poslední, ve kterém lze nalézt Jirsíkovu výraznější pedagogickou zmínku – v příspěvku v *Časopise pro katolické duchovenstvo Historischer Ehrentempel der Gesellschaft Jesu*. Přesto, že se Jirsík stal českobudějovickým biskupem až v roce 1851, v posledních osmi letech před nástupem na biskupský úřad se pedagogické tvorbě již nevěnoval, pravděpodobně byl příliš zaměstnán teologickou činností a to zejména v Praze, kde se mu roku 1846 dostalo významného místa. Vyjadřování se k výchově a vzdělávání u Jirsíka tedy nejčastěji nalézáme do čtyřicátých let devatenáctého století a to převážně v *Časopise pro katolické duchovenstvo*. V tomto období u nás bylo stále živé duchovní dědictví osvícenství. Kvůli pochopení doby, ve které Jirsík vyrůstal a tvořil bylo tedy důležité si nejprve podrobněji objasnit, jak bylo osvícenství u nás chápáno. Myšlenkový proud osvícenství, který se postupně rozšířil i do oblasti střední Evropy bývá někdy označován jako tzv. katolické osvícenství. To se značně lišilo od osvícenství francouzského, mohli bychom říci, že tyto dva styly byly dokonce v protikladu. Francouzské osvícenství mělo k náboženství a církvím poměrně negativní vztah, za to katolické osvícenství považovalo církve a náboženství za velmi důležité a užitečné faktory. V teologické literatuře se také často hovoří o osvícenství „pravém“ a „falešném“. Osvícenství, které označujeme jako „pravé“ poskytuje člověku ponaučení a dává mu jasné poznání i schopnost odhalovat Boží tajemství.

Že se Jirsíkovi protivilo tzv. falešné osvícenství, které mělo k náboženství a církvím poměrně negativní vztah, je patrné z příspěvků v *Časopise pro katolické duchovenstvo*.

Jirsík se ve svých člancích profiloval jako příznivec „pravého“ osvícenství. To je patrné nejen z článků pro Časopis pro katolické duchovenstvo, ale také z pedagogického díla Škola nedělní. Ztěchto názorů pramení snahy Jana Valeriána Jirsíka vzdělávat a vychovávat dobrého člověka - katolíka, který bude umět používat rozum, získávat i aplikovat informace o světě. Největší důraz ovšem Jirsík stále kladl na vzdělávání ve víře a pro víru. Jako kněz se také Jirsík cítil být povinen vzdělávat a vychovávat a neviděl žádný rozpor mezi vzděláváním ve víře a v obecných věcech – vždy je ovšem patrné, čemu dával přednost. Jirsík se snažil naučit lidi „správně“ používat rozum, Bůh je pro něj však stále tím nejdůležitějším. Používání rozumu a samostatné myšlení dle Jirsíka neznamena odvracení se od Boha nebo ničení vazby mezi člověkem a Bohem, naopak - rozum a víra v Boha mohou fungovat jako dva navzájem související a prolínající se faktory. V jeho názorech šlo tedy o vzdělávání a výchovu všech složek člověka. Dalo by se také říci, že Jirsík měl ohledně způsobu vzdělávání někdy až nadčasové názory, jak lze vidět například v jeho názorech na styl výuky cizích jazyků.

Cílem církevně-politické reality josefinismu – ve kterém Jirsík vyrůstal a tvořil svá první díla, kde se nacházejí jeho pedagogické názory – bylo mimo jiné vychovat pracovitě, mravně a šetrně lidi, fyzické i duševně zdravé a efektivně pracující. Tak je to patrné i u Jirsíka v jeho snahách nevzdělávat jen duši a v důrazu který kladl i na fyzické zdraví dětí a mládeže. Mohli bychom tedy říci, že se Jirsík ve svém pedagogickém myšlení nijak výrazně neodkláněl od myšlení, které bylo v tu dobu v habsburské monarchii převažující a že jeho názory korespondovaly s názory duchovního proudu „pravého“ osvícenství.

Při snaze determinovat Jirsíkovo pedagogické myšlení a nalezení inspirace k jeho pedagogické tvorbě jsem také vzala v potaz již navržené varianty od autorů Kadlece a Maliny. První zmíněný spojuje Jirsíkovo tvorbou s tvorbou Matěje Josefa Sychry. Přesto, že oba tito kněží se zabývali pedagogickou činností a někdy měli podobné názory na výchovu a vzdělávání, po prostudování literatury obou autorů se jeví tato podobnost zapříčiněna spíše stylem dobového myšlení, než nějakým výraznějším pojítkem. Jaroslav Kadlec také radikálně odmítá spojovat Jirsíka s osvícenstvím, avšak při důkladném prozkoumání Jirsíkovy literatury musím upřesnit, že ho nelze spojovat pouze s „falešným“ osvícenstvím. Tomáš Malina zmiňuje Jirsíkovo náklonost k bolzanistovi Vincentu Zahradníkovi. Přesto, že dle všeho Jirsík

nebyl bolzanista, pozitivní vztah k Zahradníkovi a jeho tvorbě je z příspěvků v Časopise pro katolické duchovenstvo silně cítit.

V Jirsíkově literární činnosti z doby, než se stal biskupem lze tedy zřetelně vidět názory a myšlenky „pravého“ osvícence. Přesto, že se od čtyřicátých let devatenáctého století již k pedagogickým tématům příliš nevyjadřoval – alespoň ne literárně – ve své biskupské funkci od roku 1851 se některým otázkám výchovy a vzdělávání věnoval jak teoreticky, tak i v praxi. Že mu záleželo na vzdělání lidí, dokazoval svojí starostí o chod vzdělávacích institucí i přímo zakladatelskou činností. Jako jeden z prvních úkolů, které si předsevzal jako biskup bylo vybudovat kněžský seminář, zasadil se o otevření učitelského ústavu. V roce 1868 založil v Českých Budějovicích první české gymnázium, obstaral pro gymnázium budovu a první tři roky ho i financoval. Jirsík se také zasloužil o otevření české dívčí obecné školy, České obecné školy chlapecké či o vznik Ústavu pro hluchoněmé. Jan Valerián Jirsík pozvedl českobudějovické české školství na potřebnou úroveň a dalo by se říci, že do jisté míry tak zabránil poněmčování českých dětí a umožnil jim získat kvalitnější vzdělání. Jeho přínos je dodnes vidět v jeho praktických činech. Je možné, že Jirsík byl zrovna v tomto směru tak aktivní a nelhostejný právě proto, jelikož v první etapě jeho života se zabýval problematikou výchovy a vzdělávání, vyzkoušel si učitelskou funkci a znal podmínky a styl vyučování v našem prostředí.

Jan Valerián se zapsal do dějin hlavně jako teolog, českobudějovický biskup, obhájce českých zájmů a podporovatel vzdělanosti na našem území. Vynikal také jako zastánce českého společenského života, věhlas si mimo jiné získal i díky svým kazatelským a literárním schopnostem. Po celý jeho život usilovat o obecné dobro. Vytvořil řadu významných teologických i neteologických děl a mohli bychom říci, že i dnes je Jan Valerián vnímán širokou veřejností velmi kladně. Přesto, že byl Jirsík takto váženou a známo osobou a v posledních letech několik autorů publikovalo o Jirsíkovi dílčí studie v kontextu svých odborných znalostí, nebyla mu v posledních letech věnována taková pozornost, kterou by si jistě zasloužil. Děl či zmínek o Jirsíkovi je sice mnoho, ale například chybí moderní Jirsíkova biografie.

Svou práci jsem bohužel nemohla porovnat s díly jiných autorů – kromě výše zmíněného Kadlece a Maliny – protože se pedagogickým myšlením Jana Valeriána Jirsíka doposud nikdo nezabýval. Ačkoli jeho aktivní zakladatelská i jiná činnost v Českých Budějovicích je velmi známa, doposud nikdo se nepokusil zpracovat Jirsíkovo pedagogické cíle či na co svým pedagogickým myšlením navazoval. V této práci se

tedy pokouším tyto otázky zodpovědět. Předložená diplomová práce a poznatky v ní by se mohly stát impulsem pro další rozpracování, ať už pedagogického či jiného tématu. Myslím, že tato problematika zůstává nadále otevřena dalšímu bádání.

SEZNAM POUŽITÝCH ZDROJŮ

Odborná literatura - tištěná

BAHENSKÁ, M. Počátky emancipace žen v Čechách. Dívčí vzdělávací a ženské spolky v Praze v 19. století. Gender sondy, Praha: Libri, 2005.

BLACK, J. Evropa osmnáctého století. 1. vyd. Vimperk: Vyšehrad, 2003. ISBN 80-7021-376-0.

CVINGRÁF, M. Christologie, pneumatologie, mariologie, eklesiologie a angelologie v kázáních Jana Valeriána Jirsíka: diplomová práce. Olomouc: Univerzita Palackého, 2013. Cyrilometodějská teologická fakulta, Katedra systematické teologie. Vedoucí práce prof. Ctirad V. Pospíšil, Th.D.

ČECHÁK, Vladimír. Francois Marie Voltaire. Život a dílo. i n Francois Marie Voltaire. Výbor z díla. Praha: Nakladatelství Svoboda, 1989. ISBN 80-205-0009-X.

DÜLMEN, Richard von. Kultura a každodenní život v raném novověku (16. - 18. století).II. díl, Náboženství, magie, osvícenství. Praha: Argo, 2007. ISBN 80-7203-813-3.

FOUCAULT, M. Co je to osvícenství?. In Filosofický časopis, č. 3, 1993.

HÁBL, J., JANIŠ, K. Přehled dějin pedagogiky. Hradec Králové: Gaudeamus, 2010. ISBN978-80-7435-044-3.

HALADA, J. Osvícenství - věk rozumu. 1. vyd. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1984. ISBN nevedeno.

HANZAL, J. Příspěvek k dějinám školství a jeho správy v Čechách v letech 1775-1848. Sborník archivních prací, 1976.

HAUBELT, J. České osvícenství. 3. vyd. Praha: Rodina, 2004. ISBN 978-80-86695-53-2.

IM HOF, U. Evropa a osvícenství. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2001.

ISBN 80-7106-394-0.

ISRAEL, J. Enlightenment! Which Enlightenment?. In *Journal of the History of Ideas* 3, 2006.

JANDOUREK, J. Vzestup a pád moderního ateismu. Praha: Grada Publishing, 2010. ISBN 978-80-247-6816-8.

KADLEC, J. Dějiny katolické církve. Svazek I. Olomouc: Univerzita Palackého, 1993. ISBN 80-7067-285-4.

KADLEC, J. Dějiny katolické církve II. 3. vyd. Olomouc: Vydavatelství Univerzity Palackého v Olomouci, 1993. ISBN 80-7067-285-4.

KADLEC, J. Jan Valerián Jirsík: biskup českobudějovický. České Budějovice: Sdružení J. N. Neumanna, 1995. ISBN 978-80-901-602-0-4.

KADLEC, J. Přehled českých církevních dějin 2. Praha: Zvon, 1991. ISBN 80-7113-003-6.

KANT, I. Beantwortung der Frage: Was ist Aufklärung?. In *Berlinische Monatsschrift* 4, 1784.

KANT, I. Odpověď na otázku: Co je to osvícenství?. In *Filosofický časopis*, č. 3, 1993.

KLUETING, H. a kol. Katholische Aufklärung: Aufklärung in katholischen Deutschland. Hamburg: Felix Meiner, 1993. ISBN: 3-7873-1107-6.

KOŘALKA, J. Češi v habsburské říši a v Evropě 1815-1914. Praha: Argo, 1996. ISBN 80-7203-022-1.

KOŠULIČ, P. Sondy do dějin české mariologie (Jirsík, Hejbal, Špaček, Žák, Dacík, Zvěřina), Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci. Cyrilometodějská teologická fakulta. Katedra systematické teologie, 2009. 145 p. Diplomová práce, supervizor Ctirad Václav Pospíšil.

KOVÁCS, E. Katholische Aufklärung und Josephinismus. In KLUETING, H. a kol. Katholische Aufklärung: Aufklärung in katholischen Deutschland. Hamburg: Felix Meiner, 1993. ISBN: 3-7873-1107-6.

- KUDLÁČKOVÁ, B. Človek a výchova v dejinách európskeho myslenia. Trnava: Pedagogická fakulta Trnavskej univerzity, 2007. ISBN 808-08-2120-3.
- KUDLÁČKOVÁ, B. Európske pedagogické myslenie. Trnava: Typi Universitatis Tyrnaviensis, 2010. ISBN 978-80-80-82336-8.
- KRUMPOLC, E. Fundamentální teologie v díle Jana Valeriána Jirsíka, *Studia theologica*, č. 1, 2011.
- KŘIŠŤAN, A. Sociální otázky v díle J. V. Jirsíka, *Studia Theologica*, č. 2, 2006.
- LORMAN, J., TINKOVÁ, D. a kol. *Post tenebras spero lucem. Duchovní tvář českého a moravského osvícenství*. Praha: Cassablanca, 2009. ISBN 978-80-903756-6-6.
- MALINA, T. *Jan Valerián Jirsík – pastýř dvojjazyčného kraje*. České Budějovice: Jihočeské centrum vzdělávání pedagogů, 1993. ISBN neuvedeno.
- MALÝ, R. *Církevní dějiny*. Olomouc: Matice cyrilometodějská, 2001. ISBN 80-7266-083-7.
- MASARYK, T. G. *Česká otázka : snahy a tužby národního obrození*. 7. vyd. Praha: Melantrich, 1969. ISBN neuvedeno.
- MATĚJKOVÁ, M. *Vývoj školské správy na našem území: bakalářská práce*. Brno: Masarykova univerzita. Fakulta právnická, Katedra dějin státu a práva, 2010. Vedoucí bakalářské práce doc. JUDr. Karel Schelle, CSc.
- MELMUKOVÁ, E. *Patent zvaný toleranční*. Praha: Mladá fronta, 1999. ISBN 80-204-0741-3.
- MILLER, D. a kol. *Blackwellova encyklopedie politického myšlení*. Brno: Barrister & Principal, 2003. ISBN 80-85947-56-0.
- MUTHU, S. *Enlightenment against empire*. 1. vyd. New Jersey: Princeton University Press, 2003. ISBN 0-691-11517-6.
- NOVOTNÝ, M. *Dějiny vyššího školství a vzdělanosti na jihu Čech od středověkých počátků do současnosti*. České Budějovice: Jihočeská univerzita, 2006. ISBN neuvedeno.

- OULEHLOVÁ, M. Problémy věřících pedagogů v období totality: bakalářská práce. Brno: Masarykova univerzita, Fakulta pedagogická, Katedra Sociální pedagogiky, 2010. Vedoucí bakalářské práce doc. PhDr. Jiří Němec, PhD.
- PEKAŘ, J. Na cestě k samostatnosti. Praha: Panorama, 1993. i SBN neuvedeno.
- PRÁŠEK, J. V. Panování císaře a krále Františka I. Praha: I. L. Kober, 1905. ISBN neuvedeno.
- SEIDLEROVÁ, I. Politické a sociální názory Bernarda Bolzana. Praha, 1963.
- SHAPIRO, I. Morální základy politiky. Praha: Karolinum, 2003. ISBN 80-246-0716-6.
- SCHÄFFER, P. Die Grundlagen der Aufklärung i n katholischen Beurteilungen der Aufklärung. in KLUETING, H. a kol. Katholische Aufklärung: Aufklärung in katholischen Deutschland. Hamburg: Felix Meiner, 1993. ISBN: 3-7873-1107-6.
- SKALICKÝ, K. Jan Leopold Hay: Důraz na toleranci a znamení odporu. Listy, č. 4, 2004.
- SOMR, M. Dějiny školství a pedagogiky. 1. vyd. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1987. ISBN neuvedeno.
- SVOBODA, R. Arnošt Konstantin Růžička: Josefinista na českobudějovickém biskupském stolci. České Budějovice: Jih, 2011. ISBN 978-80-86266-57-2.
- SVOBODA, R. Jan Prokop Schaaffgotsche – první biskup českobudějovický. Brno: L. Marek, 2009. ISBN 978-80-87127-17-9.
- SVOBODA, R., KAMENOVÁ, S., NOVOTNÁ, R. The Life And Theological Work of Jan Valerián Jirsík – Actual State of Research Issue, Notitiae historiae ecclesiasticae 1/2013, s. 15-19 (ISSN 1338-9572).
- ŠAFRÁNEK, J. Školy české. Obraz jejich vývoje a osudů. Praha: Nakladatelství Matice České, 1913. ISBN neuvedeno.
- ŠARNÍKOVÁ, G. Z dejín filozofie výchovy: od scholastiky po osvietenstvo. Ružomberok: Varum, 2012. ISBN 978-80-8084-868-2.
- ŠTVERÁK, V. Dějiny pedagogiky. Díl 2. Praha: Univerzita Karlova, 1981. ISBN neuvedeno.

ŠTVERÁK, V., MRZENA, J. Felbiger a Kindermann: reformátoři lidového školství.

Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1986. ISBN neuvedeno.

TRETERA, I. Nástin dějin evropského myšlení. Praha: Paseka, 2011. ISBN 8071858196.

VEBER, T. J. V. Jirsík and his circle: Církevně-společenské aktivity biskupa Jana Valeriána Jirsíka a jeho spolupracovníků. In Duchovní a myšlenkové proměny druhé poloviny 19. století. Sborník příspěvků z vědecké konference pořádané na TF JU 23. února 2006. České Budějovice : Teologická fakulta Jihočeské univerzity, 2006.

VITVAROVÁ, K. Obraz učitele v česky psaných pedagogických časopisech vycházejících v 19. století v Čechách: diplomová práce. Pradubice: Univerzita Pardubice, 2011. Fakulta filozofická. Vedoucí práce prof. PhDr. Milena Lenderová, CSc.

VOKOUN, J. Vztah biskupa Jirsíka k evangelíkům, Teologická reflexe, č. 1, 1999.

VOMÁČKA, J. Severočechští bolzanovci. Liberec - Ústí nad Labem, 2000.

VONDRA, R. České země v letech 1705–1792. Doba absolutismu, osvícenství, paruk a třírohých klobouků. Praha: Libri, 2010. ISBN 978-80-7277-448-7.

VOREL, F. a kol. Soudní lékařství. Praha: Grada Publishing, 1999. ISBN 80-7169-728-1.

WINTER, E., SOJÁK, V. Josefinismus a jeho dějiny. Příspěvky k duchovním dějinám Čech a Moravy 1740-1848. Praha: Nakladatelství Jelínek, 1945. ISBN neuvedeno.

WINTER, E. Tisíc let duchovního zápasu. Praha: Ladislav Kuncíř, 1940. ISBN neuvedeno.

Dobový tisk

Časopis pro katolické duchovenstvo, 1835-1843.

Vydané prameny

ČÁDA, F. Filosofické spisy Vincenta Zahradníka. Díl I., Zahradníková logika a příspěvky k psychologii, poetice a paedagogice / sebral a úvodem o životě a filosofii Zahradníkově opatřil František Čada. Praha: Nákladem České akademie císaře Františka Josefa pro vědy, slovesnost a umění, 1907.

JIRSÍK, J. V. Říp a jeho chrám: popsání obého, jež při příležitosti slavnosti sedmistoletého obnovení téhož chrámu v české i německé řeči vydal Jan Valerián Jirsík. Praha: Knížecí arcibiskupská knihtiskárna, 1826.

JIRSÍK, J. V. Škola nedělní pro vyrostlou mládež, jakož také kniha vzdělávací pro obecný lid. Praha: Jozefa Fetterlová z Wildenbrubu, 1826.

JIRSÍK, J. V. Bohomil. Zpráva jednoho upřímného evangelického křesťana v důležitosti pravé víry Kristovy. Čtení prospěšné a spasitelné, kteréž sepsal a vydal Jan Valerián Jirsík. Praha: Jozefa Fetterová z Wildenbrunu, 1835.

JIRSÍK, J. V. Proč jsem Katolíkem? Slovo k prostému katolíku, jakby z víry své počet dáti měl. Praha: Dědictví Svatojánské – Knížecí arcibiskupská tiskárna, 1835.

JIRSÍK, J. V. O církevním přikázání postu. Praha: Knížecí arcibiskupská tiskárna, 1939.

JIRSÍK, J. V. Dvacatero přátelských listů k Evangelíkům nebo Protestantům v Čechách bytujícím. Praha: Knížecí arcibiskupská tiskárna, 1842.

JIRSÍK, J. V. Kázání na všechny neděle postní a svátky celého roku a řeči příležitostné. Praha: Tiskem u c.k. dvorní tiskárny synů Bohumila Haase, 1850-1851.

JIRSÍK, J. V. Populární dogmatika. Praha: Dědictví Svatého Jana Nepomuckého, 1941.

KRYŠPÍN, V. Matěj Josefa Sychry Život a spisy vybrané / učitelům a vychovatelům podává Vojtěch Kryšpín. Praha: Fr. A. Urbánek, 1877.

SYCHRA, M. J. Kázání na všechny slavnosti a svátky celého roku/sepsal a na svůj náklad vydal Matěj Josef Sychra. Chrudim: u Jozeffa Jana Kossiny, 1817.

SYCHRA, M. J. Původní rozmlouvání a povídky k vysvětlení mravných českých přísloví, ku prospěchu mládeži škole odrůstající. Praha: Nákladem a písmem Jozefy Fetterlowé z Wildenbrunu, 1822.

SYCHRA, M. J. Veleslavín. Praha: Dědictví Svatojánské, 1847.

ZAHRADNÍK, V. Bájky Vincenta Zahradníka. Praha: Knížecí arcibiskupská knihtiskárna, vedením i nákladem Václava Špinky, 1832.

Elektronické zdroje

HŘEBCOVÁ, H. Školské reformy za panování Marie Terezie a Josefa I. a jejich odraz v deníkových záznamech J.J.Ryby. in e-pedagogiun. [online] [cit. 1. 2. 2014]. Dostupné na: [www: <http://epedagog.upol.cz/eped1.2003/mimo/clanek34.htm>](http://epedagog.upol.cz/eped1.2003/mimo/clanek34.htm). i SSN 1213-7499.

MORKES, F. Politické zřízení školské z roku 1805. [online] [cit. 2. 2. 2014] Dostupné online na: <http://clanky.rvp.cz/clanek/o/z/1092/POLITICKE-ZRIZENI-SKOLSKE-Z-ROKU-1805.html/>

MORKES, F. Tereziánská reforma v českém školství. [online] [cit. 1. 2. 2014] Dostupné na <http://clanky.rvp.cz/clanek/c/PO/827/TEREZIANSKA-REFORMA-V-CESKEM-SKOLSTVI.html%22/>

Digitalizovaná knihovna Katolické teologické fakulty University Karlovy [online] [cit. 5. 3. 2014] Dostupné na: <http://depozitum.cz>

ABSTRAKT

NOVOTNÁ, R. *Pedagogické myšlení Jana Valeriána Jirsíka v letech 1826-1843*. České Budějovice, 2014. Diplomová práce. Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích. Teologická fakulta. Katedra teologických věd. Vedoucí práce R. Svoboda.

Klíčová slova: Jan Valerián Jirsík, pedagogické myšlení, katolické osvícenství, „pravé“ a „falešné“ osvícenství, vzdělávání v 18. a 19. století, habsburská monarchie

Diplomová práce se zabývá tématem pedagogického myšlení Jana Valeriána Jirsíka, a to v letech 1826-1843. Cílem práce je představení myšlenek a názorů Jana Valeriána Jirsíka, které jsou obsaženy v jeho tvorbě. Tyto názory a myšlenky jsou zařazeny do kontextu dobového myšlení. V práci je nejprve popsána doba, v které Jirsík žil, jaké ho obklopovalo duchovní prostředí a jak vypadalo v této době školství v habsburské monarchii. Poté jsou vypsány a komentovány ukázky Jirsíkových pedagogických názorů z díla *Škola nedělní* a z příspěvků v *Časopise pro katolické duchovenstvo*.

ABSTRACT

The pedagogical thinking of Jan Valerián Jirsík in the years 1826-1843.

Key words: Jan Valerián Jirsík, pedagogical thinking, catholic enlightenment, „true“ and „false“ enlightenment, education in the 18th and 19th century, habsburg monarchy

The diploma thesis deals with pedagogical thinking of Jan Valerián Jirsík in the years 1826-1843. The aim of this work is an introduction of Jan Valerián Jirsík's opinions and ideas which are contained in his literary works. These opinions and ideas are classified to the context of thinking in Jirsík's time. The work first describes time which Jirsík lived in, what spiritual environmental was around him and how education looked in the Habsburg monarchy. Then the examples of Jirsík's pedagogical opinions are listed and commented, the examples were chosen from „Škola nedělní“ book and „Časopis pro katolické duchovenstvo“ magazine.